

فرهنگ و هویت

۹

فصل

همان‌طور که هر فردی، شناسنامه، و ویژگی‌هایی دارد که «هویت» یا «کیستی» او را نشان می‌دهند، هر کشوری نیز هویتی دارد.

هویت هر کشور که آن را از کشورهای دیگر متمایز می‌کند، فرهنگ آن است. موجودیت یک کشور با فرهنگ آن شناخته می‌شود.

فرهنگ یک جامعه را مردم آن جامعه به‌وجود می‌آورند. فرهنگ، همه بخش‌های زندگی یک جامعه را دربرمی‌گیرد. به همین دلیل، در دنیای امروز موضوع فرهنگ و هویت به یکی از مهم‌ترین موضوعات اجتماعی تبدیل شده است.

شما با مطالعه این فصل و انجام دادن فعالیت‌های آن به پاسخ پرسش‌های زیر پی می‌برید :

- ۱- فرهنگ چیست و لایه‌ها و اجزای مختلف آن کدام‌اند و چگونه با هم ارتباط دارند؟
- ۲- ابعاد مختلف هویت فردی و اجتماعی کدام‌اند و چه تأثیری بر هم دارند؟
- ۳- منظور از هویت ملی چیست؟
- ۴- ویژگی‌های هویت ایرانی کدام‌اند؟

○ فعالیت

۱- فرهنگ چیست؟ شما چه برداشتی از واژه فرهنگ دارید؟
برداشت خود را از واژه فرهنگ بنویسید و به نوبت در کلاس بخوانید. معلم نکات مشترک را روی تخته بنویسد.
پس از پایان درس، یکبار دیگر نوشته خودتان و نکات روی تخته را مرور کنید و بگویید برای تکمیل توضیح فرهنگ، چه نکات دیگری را اضافه می کنید.

فرهنگ، شیوه زندگی

به طور کلی، فرهنگ یک جامعه* شیوه زندگی آن جامعه است. آیا تاکنون به شیوه زندگی جوامع مختلف دقت کرده اید؟ افراد یک جامعه برای زندگی در کنار هم از شیوه های مشترکی استفاده می کنند. آنها در چگونگی برقراری ارتباط با یکدیگر، آداب و رسوم و پوشاک و تغذیه، باورها و اعتقادات، قوانین و مقررات، نحوه استفاده از محیط طبیعی و ... اشتراکاتی با هم دارند. جامعه بدون فرهنگ وجود ندارد و فرهنگ هم بدون جامعه به وجود نمی آید.

قند ساییدن در مراسم ازدواج، ایران

جشن برنج، ژاپن

بازار شناور، تایلند

خیابانی در بمبئی، هند

غذا (فروش سمبوسه) و پوشاک، پاکستان

- ۲- اگر اعضای خانواده‌تان برای زیارت یا سیاحت به کشورهای همسایه یا سایر کشورها سفر کرده‌اند، بگویید در هنگام گفت‌وگو از خاطرات سفر به چه نکاتی دربارهٔ شیوهٔ زندگی مردم آن کشورها اشاره می‌کنند؟
- ۳- اگر دربارهٔ شیوهٔ زندگی یک جامعه در سایر مناطق جهان کتابی خوانده‌اید یا فیلمی دیده‌اید، نکته‌هایی از آن را برای هم کلاسی‌هایتان توضیح دهید.

فرهنگ آموختنی است

فرهنگ پدیده‌ای آموختنی است؛ یعنی از طریق زن به ارث نمی‌رسد بلکه از راه آموزش و تربیت از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود. به همین دلیل، فرهنگ را آگاهی و اندیشهٔ مشترک اعضای یک جامعه نیز می‌گویند.

مورچه‌ها و زنبورها نیز با هم زندگی می‌کنند اما فرهنگ ندارند؛ چرا؟
فرهنگ در جریان (فرایند) اجتماعی شدن آموخته می‌شود.

اجتماعی شدن یا جامعه‌پذیری : اجتماعی شدن فرایندی طولانی مدت از تولد تا آخر عمر است که افراد از طریق آن، زندگی در جامعه را می‌آموزند و خود را با آن منطبق می‌کنند. اجتماعی شدن فرایندی بسیار مهم در زندگی است؛ زیرا بدون آن، افراد نمی‌توانند به زندگی در جامعه ادامه دهند. در یک جامعه، هر فرد عقاید و باورها، رسوم، قوانین و حتی چگونگی پاسخ دادن به غرایز را از دیگران می‌آموزد و به افراد دیگر یاد می‌دهد.

فرایند اجتماعی شدن، نخست در خانواده رخ می‌دهد. خانواده اولین و مهم‌ترین کانون اجتماعی شدن فرد است.

پدر و مادر به کودک یاد می‌دهند که چطور صحبت کند، چگونه غذا بخورد و در نشست و برخاست چه آدابی را رعایت کند، چگونه به مهمان‌ها سلام و تعارف کند، در موقع خمیازه کشیدن دست را جلوی دهانش بگیرد یا پاهایش را جلوی افراد بزرگ‌تر دراز نکند و موقع غذا خوردن، دهانش صدا ندهد. چگونه در مراسم مختلف، مثل جشن‌ها یا عزاداری‌ها شرکت کند و چه بپوشد و چگونه رفتار کند.

کودک در خانواده، علاوه بر چگونگی برطرف کردن نیازهایش، شیوهٔ ابراز احساسات و هیجان‌ها را نیز یاد می‌گیرد و تقلید می‌کند. برای مثال، یاد می‌گیرد که با چه کلمات یا رفتارهایی محبت یا خشم خود را به دیگران ابراز کند. خانواده با به‌کارگیری شیوه‌های مختلف تشویق و تنبیه مانند آفرین گفتن، اخم کردن، به فرزند خود می‌آموزد که چه چیزهایی را تحسین و تأیید کند و به آنها ارزش بگذارد، چه کارهایی را بد و ناپسند بشمارد، چه اعتقاداتی داشته باشد و چگونه عبادت یا دعا کند. با بزرگ‌تر شدن فرد، علاوه بر خانواده، رسانه‌های جمعی، دوستان و گروه‌های همسالان و برنامه‌های آموزشی و تربیتی مدرسه نیز چگونگی زندگی در جامعه و سازگاری با آن را به تدریج به او می‌آموزند. این فرایند بعدها با رفتن به دانشگاه، خدمت سربازی، محل کار و... ادامه پیدا می‌کند. در فرایند اجتماعی شدن، اجزا یا لایه‌های فرهنگ یعنی نمادها، هنجارها، ارزش‌ها و عقاید آموخته می‌شوند و به افراد دیگر انتقال می‌یابند.

لایه‌های فرهنگ

جنبه‌های مختلف یک فرهنگ را می‌توان به لایه‌های یک پیاز تشبیه کرد. برخی از این لایه‌ها خارجی یا بیرونی هستند؛ مانند نمادها و هنجارها. معمولاً وقتی با جامعه‌ای روبه‌رو می‌شویم، نخست آشکال ظاهری فرهنگ آن را درمی‌یابیم، اما اگر زندگی مردم آن جامعه را بیشتر و دقیق‌تر بررسی کنیم، به جنبه‌های عمیق‌تری از فرهنگ آنها پی می‌بریم. ارزش‌ها و عقاید، لایه‌های عمیق‌تر فرهنگ هستند.

نمادها

نماد، نشانه یا نمایندهٔ یک پدیدهٔ دیگر است. برای مثال، علامت «؟» نماد پرسش و علامت «!» نماد تعجب است. نمادها در جریان روابط اجتماعی به وجود می‌آیند. هر جامعه‌ای برای انتقال معانی مورد نظر خود از انواع معینی از نمادها استفاده می‌کند.

زبان گفتاری و نوشتاری، تصاویر، بناها، نوع پوشاک و همهٔ اشیاء دست ساخته‌های انسان و همچنین برخی رفتارهای او نقش نمادین دارند.

○ فعالیت

- ۴- فرض کنید کودکی از هر نوع ارتباط با آدم‌های دیگر محروم باشد و فقط نیازهای زیستی* اش برطرف شود تا زنده بماند. به نظر شما این کودک چه ویژگی‌هایی خواهد داشت؟
- ۵- با توجه به تصاویر این دو صفحه، معنای هریک از نمادها و رفتارهای نمادین را بیان کنید.

هنجارها

هنجارها، رفتارهای معینی هستند که در یک گروه یا جامعه پذیرفته شده و متداول اند. به عبارت دیگر، به قواعد و شیوه‌های مورد قبول یک جامعه برای انجام دادن کارهای مختلف، هنجار می‌گویند. هنجارها در واقع همه عادت‌ها، آداب و رسوم اجتماعی، مناسک مذهبی، قواعد، قوانین و مقررات (قوانین ازدواج، قوانین خرید و فروش، قوانین عبور و مرور و ...) را در برمی‌گیرد.

در هر جامعه مجموعه‌ای از هنجارها وجود دارند که عموم افراد از آنها پیروی می‌کنند. برای مثال، ما وقتی به هم می‌رسیم سلام می‌کنیم، وقتی می‌خواهیم غذا بخوریم یا وارد جایی شویم، به هم تعارف می‌کنیم، وقتی کسی موفقیتی به دست می‌آورد به او تبریک می‌گوییم، وقتی خانه نو می‌خرد برای او هدیه می‌بریم. رفتار ما در خانواده، مهمانی، محله، مسجد، مدرسه، دانشگاه، اداره و ... در هریک از این موقعیت‌ها تحت پوشش هنجار خاصی قرار دارد.

زندگی اجتماعی بدون وجود هنجارها ادامه پیدا نمی‌کند و هنجارها به روابط اجتماعی سامان می‌بخشند. افراد یک جامعه خود را ملزم می‌بینند از هنجارها پیروی کنند تا جامعه آنها را به عضویت بپذیرد.

مهم‌ترین دلایل پیروی از هنجارها، اعتقاد به آنها یا حفظ آبرو و احترام یا ترس از مجازات است. اگر افراد از هنجارها یا شیوه‌های مورد قبول گروه یا جامعه پیروی نکنند، مجازات می‌شوند. این مجازات ممکن است به صورت سرزنش خود یا دیگران، پوزخند، تمسخر، طرد کردن و محروم نمودن، متلک گفتن یا مجازات‌های رسمی و قانونی باشد.

برای مثال، فرض کنید در کشور ما فردی در مجلس عزای لباس قرمز بپوشد و بخواهد لطیفه بگوید یا در یک مهمانی، یک نفر پیش از ورود سایر مهمان‌ها و میزبان سر سفره یا میز بنشیند و با عجله شروع به غذا خوردن کند یا دانش‌آموزی هر وقت بخواهد وارد مدرسه شود و از آنجا بیرون برود یا فردی در ایام ماه مبارک رمضان تظاهر به روزه‌خواری کند یا فردی اتومبیل خود را در پیاده‌رو پارک کند. به نظر شما، در هر یک از این موارد، برخورد جامعه با فرد چگونه است و چگونه او را مجازات می‌کند؟

○ فعالیت

۶- دربارهٔ نمادها و هنجارهای مربوط به سلام و احوالپرسی و تعارفات در چند منطقه کشور متفاوت پرس و جو کنید و نتیجه را در کلاس بیان کنید.

ارزش‌ها و عقاید

نمونه‌هایی از ارزش‌ها

ارزش‌های افراد با هم تفاوت دارند.

● ارزش یعنی اینکه ما، اموری را خوب، مطلوب و مثبت تلقی کنیم. هر فرد یا اعضای هر گروه و جامعه، اموری را با ارزش می‌دانند و امور دیگری را ناپسند تلقی می‌کنند.

به نمونه‌هایی از ارزش‌ها در جدول روبه‌رو توجه کنید.

ارزش‌ها به هنجارها جهت می‌دهند یعنی افراد بر مبنای ارزش‌هایی که به آنها معتقدند رفتار و عمل می‌کنند. برای مثال فردی که حفظ محیط زیست برایش یک ارزش است، تلاش می‌کند در عمل به حفظ محیط زیست کمک کند. چنین فردی در مصرف منابع آب و برق صرفه جویی می‌کند، زباله‌ها را از هم تفکیک می‌کند، در هنگام سفر به همراهانش تأکید می‌کند از پخش کردن زباله و پلاستیک در طبیعت خودداری کنند و حتی ممکن است با گروهی — که آنها نیز حفظ محیط زیست را ارزش می‌دانند — به جمع‌آوری زباله‌ها در طبیعت بپردازد.

ارزش‌های انسانی و اجتماعی آن دسته از ارزش‌ها هستند که همهٔ انسان‌ها یا اغلب افراد یک جامعه آن را خوب و مطلوب می‌دانند مانند شجاعت، صداقت، کمک به دیگران، احترام به سالمندان و دفاع از کشور.

● یکی از عوامل مهمی که در شکل‌گیری ارزش‌ها مؤثر است، عقاید دینی است. برای مثال صدقه دادن و انفاق برای فرد مسلمان یک ارزش است و این ارزش ناشی از اعتقادی است که آن فرد به جلب خشنودی خداوند و اطاعت از او دارد. برای ما که مسلمان هستیم، اعتقادات اسلامی ملاکی است که با آن هنجارها و ارزش‌ها را می‌سنجیم و هر کدام را که با این اصول اعتقادی سازگاری ندارند، طرد می‌کنیم.

○ فعالیت

گفت‌وگو کنید

۷- هر یک از هنجارهای زیر مبتنی بر کدام ارزش‌ها و عقاید است؟ توضیح دهید.

(الف) برخی نانوایان، شب‌های جمعه یک یا چند تنور نان خود را به صورت رایگان و صلواتی به مردم می‌دهند.

(ب) مردها در هنگام ورود به خانهٔ دیگران با صدای بلند «یا الله» می‌گویند.

(ج) افراد در موقع دیدن کودک، «ماشاءالله» می‌گویند.

۸- همه ارزش‌ها و هنجارها، مفید و خوب نیستند. برای مثال، ممکن است در یک گروه دوستان، یک مدل نامناسب لباس به هنجار تبدیل شود یا در بین عده‌ای، فال‌گیری رواج پیدا کند یا یک گروه عادت کنند تیم ورزشی رقیب را با نام‌های زشت خطاب کنند یا در بعضی خانواده‌ها خودنمایی و خرید اسباب و اثاثیه گران قیمت متداول شود. آیا پیروی کورکورانه از همه هنجارها درست است؟ ملاک تشخیص درست و مفید بودن ارزش‌ها و هنجارها چیست؟

۹- عوامل مختلفی می‌توانند نمادها، ارزش‌ها و هنجارهای یک جامعه را تغییر دهند و در فرهنگ آن جامعه تغییر و دگرگونی پدید آورند. درباره این عوامل و چگونگی تأثیر آنها بر فرهنگ گفت‌وگو کنید و مثال‌هایی بیاورید.

عوامل	مصادق	تغییر در نمادها، ارزش‌ها و هنجارها
پیشرفت‌های صنعتی و فناوری	زندگی کاشانه‌نشینی (آپارتمان‌نشینی) پیشرفت وسایل حمل و نقل و افزایش مسافرت	خانه‌های چند طبقه، فضای کمتر برای بازی بچه‌ها و ...
رسانه‌های جمعی		
نفوذ فرهنگی بیگانگان و کشورهای سلطه‌گر		

۱۰- کاربرگه شماره (۱۳) را انجام دهید.

خرده فرهنگ

فرهنگ عمومی هر جامعه، خرده‌فرهنگ*هایی را در دل خود جا داده است. هریک از این خرده‌فرهنگ‌ها، نمادها و هنجارهای خاص خود را دارد. برای مثال، هر یک از جامعه‌های روستایی، شهری و عشایری ایران هنجارهایی دارند که مخصوص آن جامعه هستند و با هنجارهای جوامع دیگر تفاوت دارند یا در اقشار مختلف مانند روحانیون، ورزشکاران، تاجران، نظامیان و ... می‌توان هنجارهای ویژه‌ای را مشاهده کرد. اقوام مختلف ایرانی نیز علاوه بر داشتن اشتراکات فرهنگی با کل جامعه ایران، نمادها و هنجارهای مخصوص به خود دارند.

موزه لباس محلی، خراسان جنوبی

مراسم سنتی عروسی در یک روستا، گیلان

بازی‌های سنتی، کهگیلویه و بویراحمد

مراسم سینه‌زنی سنتی، بوشهر

منظور از هویت چیست؟

○ فعالیت

۱- داوطلبانه جلو کلاس بایستید و خودتان را با صفات و ویژگی‌هایی که دارید معرفی کنید. شما می‌توانید مشخصات شناسنامه‌ای و خانوادگی، ویژگی‌های ظاهری، خصوصیات اخلاقی، سلیقه‌ها و علایق و مانند آنها را بیان کنید.

افراد در موقعیت‌های گوناگون با پرسش از «کیستی» یا هویتشان مواجه می‌شوند. برای مثال، وقتی به جایی تلفن می‌کنند، در یک مؤسسه آموزشی یا ورزشی ثبت نام می‌کنند، برای استخدام شدن به مؤسسه‌ای می‌روند یا در مراسم خواستگاری از آنها خواسته می‌شود به این پرسش پاسخ دهند. آنها نیز با توجه به شرایط و موقعیت، برخی ویژگی‌های خود را بیان می‌کنند.

موضوع هویت در واقع همان پاسخ به پرسش «کیستی» است. هویت عبارت است از احساس و آگاهی و شناخت از خود. آگاهی انسان از وجود و شخصیت و ویژگی‌های خود از جمله تفاوت‌های او با سایر موجودات زنده است و خداوند این امتیاز را به انسان عطا کرده است.

ابعاد فردی و اجتماعی هویت

اکنون که فعالیت شماره ۱ را انجام دادید، آیا می‌توانید ویژگی‌های خود را دسته‌بندی کنید؟

برای مثال، ممکن است گفته باشید من ۱۵ سال دارم و فردی بلند قد، گندمگون با چشمان قهوه‌ای هستم، به ورزش والیبال علاقه مندم و جزء گروه حافظان محیط زیست هستم و فعالیت‌هایی در این زمینه انجام می‌دهم.

در اینجا شما به برخی از ویژگی‌های فردی و اجتماعی خود اشاره کرده‌اید. پس ما دارای هویت فردی و هویت اجتماعی هستیم.

هویت فردی : هویت فردی شامل دو بخش ویژگی های جسمانی و روانی است.

ویژگی هایی مانند جنسیت، قد، وزن، سن و گروه خونی هویت جسمانی را تشکیل می دهند. این ویژگی ها مربوط به بدن و خلقت طبیعی ما هستند. ویژگی های اخلاقی و روانی همان ویژگی های غیر جسمانی هستند؛ مانند صبور بودن، زودرنج بودن، داشتن پشتکار و اراده، امیدوار بودن، لجوج بودن و به هنر علاقه داشتن.

● ویژگی های جسمانی افراد بر خصوصیات روانی آنها اثر می گذارد. برای مثال، بیماری ها یا اختلالات جسمی تأثیرات نامطلوبی بر سلامتی روانی انسان دارند. حتماً در درس علوم خوانده اید که مثلاً ترشح زیاد یا کم برخی غده ها در بدن، مانند تیروئید، بر خلق و خوی افراد تأثیر می گذارد.

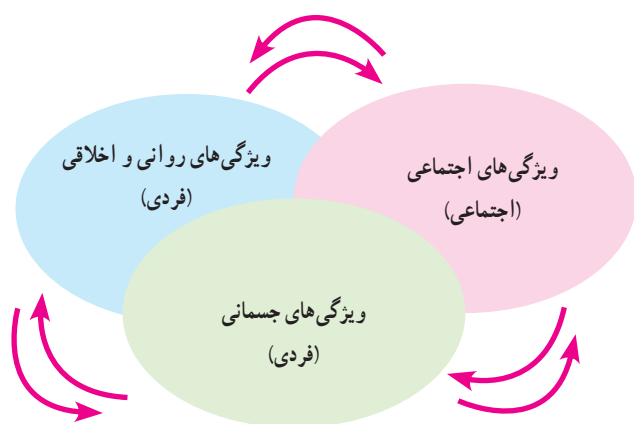
● از سوی دیگر، ویژگی های اخلاقی و روانی نیز می توانند بر جسم ما تأثیر بگذارند. برای مثال، افراد خوش بین و امیدوار و پرتلاش نسبت به آدم های بدبین و منفی باف یا تنبل، سلامت جسمانی بیشتری دارند.

هویت اجتماعی : افراد با عضویت در گروه های مختلف اجتماعی هویت اجتماعی به دست می آورند.

ما با عضویت در خانواده، فرزند به حساب می آییم، با عضویت در مدرسه دانش آموز هستیم و با عضویت در جامعه ایران، ایرانی محسوب می شویم. به عبارت دیگر، هویت اجتماعی ما از طریق ارتباط با جامعه شکل می گیرد. ما عضو گروه های متفاوتی مانند خانواده، دوستان، هم کلاسی ها، همسایه ها و همکاران هستیم و در هر گروه نقش هایی را برعهده می گیریم. وقتی خود را عضو یک گروه معرفی می کنیم به هویت اجتماعی خود اشاره می کنیم.

هر فرد ابتدا در خانواده و سپس در مدرسه و محله و سایر مؤسسات و نهادهای اجتماعی با عقاید و ارزش های جامعه آشنا می شود. بدین ترتیب، هویت اجتماعی او بر اساس عقاید و ارزش های جامعه شکل می گیرد.

هویت فردی (جسمانی و روانی) و هویت اجتماعی بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند.

○ فعالیت

۲- همفکری کنید و چند مثال دربارهٔ تأثیر هویت اجتماعی و هویت فردی بر یکدیگر بیان کنید.

آیا ویژگی‌های هویتی ما تغییر می‌کنند؟

برخی از ویژگی‌های هویتی تغییر نمی‌کنند و همیشه ثابت‌اند؛ برای مثال، ما نمی‌توانیم سن و تاریخ تولد یا مکان تولد خود را تغییر بدهیم اما برخی از ویژگی‌های هویتی همواره در حال تغییرند. برای مثال، یک فرد فقیر ممکن است به فردی پر درآمد، و یک فرد بی‌سواد به آدمی باسواد و تحصیل کرده مبدل شود یا فردی که چندان به اخلاق دینی پایبند نیست با تلاش و کوشش به فردی باتقوا تبدیل گردد.

ویژگی‌های انتسابی و اکتسابی

ما در شکل‌گیری بعضی از ویژگی‌های هویتی خود نقشی نداریم؛ برای مثال، جنسیت، مکان تولد، پدر و مادر و شکل و قیافهٔ خود و مواردی از این قبیل را انتخاب نمی‌کنیم. به این ویژگی‌های هویتی که ما در پیدایش آنها نقشی نداریم، ویژگی‌های انتسابی می‌گویند. از سوی دیگر، ما در بسیاری از ویژگی‌های هویتی خود نقش داریم. برای مثال، برخی صفات اخلاقی یا ویژگی‌های اجتماعی را خود انتخاب می‌کنیم و به آنها شکل می‌دهیم. به ویژگی‌هایی که ما در به‌دست آوردن آنها نقش داریم، ویژگی‌های اکتسابی می‌گویند.

○ فعالیت

گفت و گو کنید

۳- چرا شناخت هویت خود و ویژگی‌های آن اهمیت دارد؟

۴- به نظر شما آیا صحیح است که خود یا دیگران را به دلیل ویژگی‌های انتسابی سرزنش کنیم؟ چرا؟

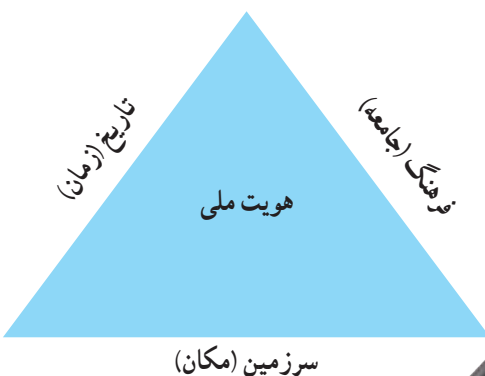
۵- آیا ما در تغییر هویت خود نقش داریم؟ چگونه؟

هویت ملی

یکی از مراتب هویت اجتماعی، هویت ملی* است که به یک ملت مربوط می‌شود. **ملت** جمعیتی است که در قلمرو یک سرزمین مشخص مستقر شده و دارای اشتراکات تاریخی، زبانی، مذهبی، اقتصادی و آرمان‌های مشترک است.

فرهنگ، تاریخ (زمان) و سرزمین (مکان) عمده‌ترین عناصر هویت یک ملت هستند.

هویت ایرانی

اگر از ما بپرسند «کیستی»، ویژگی‌های فردی و اجتماعی خود را بیان می‌کنیم. حال اگر از هویت ملی ما سؤال کنند، مهم‌ترین ویژگی‌های مشترک جامعه ایرانی را که با آنها شناخته می‌شویم، برمی‌شماریم.

این ویژگی‌ها عبارت‌اند از:

۱- ما در سرزمین ایران زندگی می‌کنیم

سرزمین از مهم‌ترین عناصر شکل‌دهنده هویت ملی است. برای مردمی که در یک سرزمین زندگی می‌کنند سرزمین یا وطن ارزشی متفاوت با سایر مکان‌ها دارد و احساس خاصی در آنها به وجود می‌آورد؛ به گونه‌ای که وظیفه خود می‌دانند از آن تا پای جان دفاع کنند. از نظر جغرافیای تاریخی،* مردم ایران از گذشته‌های دور در سرزمینی که فلات ایران نامیده می‌شود و ایران امروزی قسمت عمده آن است، ساکن شده‌اند و ملت ایران را شکل داده‌اند. در متون کهن ایران باستان، از سرزمین ما به «ایران شهر» و «ایران زمین» یاد شده است. براساس آثار تاریخی، برای مردمی که در سرزمین ایران زندگی می‌کرده‌اند، همواره حفظ مرزها و محدوده جغرافیایی اهمیت داشته و این موضوع را در آثار ادبی و هنری بسیاری نیز می‌توان یافت.

همه عالم تن است و ایران دل
نست کونده زین قیاس نخل
چون که ایران دل زمین باشد
دل ز تن به بود، یقین باشد
«نظامی گنجوی»

۲- ما مسلمانیم

دین از ارکان مهم هویت است. بیش از ۹۸ درصد مردم ایران مسلمان‌اند. فرهنگ مردم ما پراساس دین اسلام است و عقاید و ارزش‌ها و حتی نظام سیاسی و قوانین امروز ما از دین اسلام نشئت می‌گیرد. زندگی ما ایرانیان با دین اسلام عجین شده است. دین اسلام همچنین موجب پیوند ما با جهان اسلام یعنی مسلمانانی است که در سایر نقاط جهان زندگی می‌کنند.

البته اقلیت‌های دینی زردشتی، مسیحی و کلیمی هم در کشور ما ضمن پیروی از دین خود، هویت و فرهنگ

ایرانی را حفظ نموده و همواره از سرزمین ایران در برابر هجوم بیگانگان دفاع کرده‌اند.

۳- ما تاریخ کهن و میراث فرهنگی غنی داریم

تاریخ و سرنوشت مشترک از دیگر عناصر مهم هویت ملی است. ایران جایگاه تمدن‌های باستانی بوده است و بیش از چند هزار سال قدمت دارد. در دوره باستان، حکومت‌های قدرتمندی در این سرزمین به وجود آمده‌اند و قلمرو پهناوری را در اختیار داشته‌اند. در سال هفتم با دستاوردهای علمی و ابتکارات ایرانیان باستان و نیز هنر و معماری آنان آشنا شدید. در دوران باستان، اغلب ایرانیان از عقاید و ارزش‌های دین زردشت پیروی می‌کردند.

پس از ورود اسلام به ایران، عقاید و ارزش‌های اسلامی دگرگونی بزرگی در فرهنگ ایرانیان پدید آورد. البته دسته‌ای از رسوم و آیین‌های ایرانیان مانند جشن نوروز که مغایرتی با تعالیم اسلام نداشتند، برجامانده و ادامه یافتند.

پذیرش اسلام، ایران را به جهان اسلام پیوند زد و ایرانیان با بهره‌گیری از تعالیم اسلام در شکوفایی و گسترش تمدن اسلامی نقش مهمی ایفا کردند. به قول استاد شهید مرتضی مطهری، «ایرانیان از دین اسلام نیرو و حیات گرفتند و هم نیرو و حیات خود را صرف خدمت به آن کردند».

در دوره‌هایی از تاریخ که اقوام مهاجم چون مغول‌ها و تیموریان به ایران هجوم آوردند، ایرانیان توانستند آنها را تحت تأثیر فرهنگ اسلامی و ایرانی خود قرار دهند.

۴- زبان مشترک ما فارسی است

عنصر مهم دیگری که در تکوین هویت ملی نقش دارد، زبان مشترک است که میراث فرهنگی با آن آموخته می‌شود و انتقال می‌یابد. زبان فارسی ریشه در تمدن ایران باستان دارد اما در دوران پس از اسلام نیز تداوم یافت و به عنوان زبان آموزشی و اداری به کار رفت. دانشمندان و بزرگان دوره اسلامی صدها اثر علمی و ادبی و هنری به این زبان پدید آورده‌اند؛ تا جایی که می‌توان زبان فارسی را زبان دوم جهان اسلام دانست. زبان فارسی همچنین همواره عامل وحدت اقوام ایرانی بوده است و آنها ضمن استفاده از زبان محلی خود، ده‌ها اثر ادبی و علمی و فرهنگی به زبان فارسی پدید آورده‌اند.

۵- انقلاب اسلامی نمایانگر آرمان‌های والای جامعه ماست

امسال با مطالعه تاریخ معاصر ایران پی بردید که در دویست سال اخیر، کشور ما علاوه بر استبداد داخلی با سیاست‌های دولت‌های استعمارگر غربی (اروپا و آمریکا) روبه‌رو بوده است. در این مدت طولانی، مردم ایران با ظلم و ستم داخلی و خارجی به مبارزه پرداختند که سرانجام به انقلاب اسلامی منجر شد.

در این انقلاب، مردم ایران به جای دنباله‌روی از فرهنگ بیگانگان به فرهنگ و هویت اسلامی خود بازگشتند و با بهره‌گیری از ارزش‌های دینی خود، خواستار استقلال، آزادی و جامعه‌ای اسلامی شدند. امروزه آرمان‌های انقلاب اسلامی الهام‌بخش مسلمانان جهان قرار گرفته است.

○ فعالیت

۶- با نوشتن نامه به یک دوست فرضی خارجی یا طراحی یک پوستر، ویژگی‌های هویت ایرانی را به مردم کشورهای دیگر معرفی کنید.

جامعه : گروهی از افراد که با یکدیگر زندگی می‌کنند و با هم روابط و تعامل اجتماعی نسبتاً پایدار، دارند.

جغرافیای تاریخی : شاخه‌ای از دانش جغرافیا که سیر تحول مکان‌ها را در بستر زمان مطالعه، و تأثیر متقابل اوضاع جغرافیایی مکان‌ها و رویدادهای تاریخی را بررسی می‌کند.

خرده فرهنگ : شیوه زندگی یک گروه اجتماعی که با فرهنگ عمومی و مسلط جامعه تفاوت‌هایی دارد اما به آن مرتبط است و اشتراکاتی نیز با آن دارد. خرده فرهنگ، فرهنگی درون یک فرهنگ بزرگ‌تر است.

نیاز زیستی : آنچه انسان و دیگر موجودات زنده بدون آن زنده نمی‌مانند و برای بقا به آن نیاز دارند؛ مانند غذا، آب، هوا و خواب.

هویت ملی : احساس تعلق یک ملت به مجموعه‌ای از نمادها، هنجارها، ارزش‌ها و عقاید و ... است که در سرزمینی مشخص و طی نسل‌های متوالی پدید آمده‌اند. بنابراین، هویت ملی ریشه در فرهنگ و تاریخ یک ملت دارد.

به کاربندیم

- ۱- چند مورد از هنجارها و ارزش‌هایی را که در محل زندگی شما وجود دارد و فکر می‌کنید با عقاید و آموزه‌های اسلامی سازگاری ندارد، شناسایی و بیان کنید و برای تغییر آنها پیشنهادی بدهید.
- ۲- شاید تاکنون به منطقه‌ای از ایران سفر کرده و متوجه شده باشید که نوع گویش، پوشش، تغذیه، آداب و رسوم، تعارفات، ساختمان‌ها، وسایل و ... مردم آن منطقه با محل زندگی شما تفاوت دارد. خاطرات خود را از یکی از این سفرها با تأکید بر نمادها و هنجارهایی که در آن منطقه مشاهده کرده‌اید، بنویسید و در کلاس بخوانید.

خانواده و جامعه

فصل

خانواده، کوچک‌ترین و مهم‌ترین نهاد* اجتماعی است که کارکرد* آن برای جامعه، اهمیت زیادی دارد.

خانواده، افراد را برای قبول مسئولیت در جامعه آماده می‌کند و به افکار، عواطف، اراده و فعالیت‌های آنان شکل می‌دهد. خانواده به کودک می‌آموزد که چگونه خود را با هنجارهای اجتماعی منطبق کند و او را اجتماعی می‌سازد.

نقش خانواده در جامعه آن قدر مهم است که آن را از عوامل حفظ قدرت ملی به حساب می‌آورند و می‌گویند سستی و تباهی خانواده، موجب انحطاط یک ملت می‌شود.

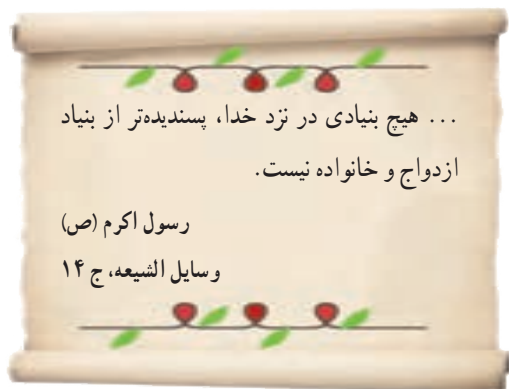
در این فصل، شما فرزندان امروز و والدین فردا، با کارکردهای خانواده، ویژگی‌های خانواده متعادل و ارتباط خانواده و جامعه آشنا می‌شوید.

شما با مطالعه این فصل و انجام دادن فعالیت‌های آن به پاسخ پرسش‌های زیر پی می‌برید :

- ۱- وظایف و کارکردهای خانواده کدام‌اند؟
- ۲- خانواده چه نقش و اهمیتی در جامعه دارد؟
- ۳- چه عواملی موجب بروز ناسازگاری‌ها در خانواده می‌شود؟
- ۴- برای جلوگیری از آسیب رسیدن به کانون خانواده چه کارهایی می‌توان انجام داد؟

کارکردهای خانواده

تشکیل خانواده

بنیان خانواده بر ازدواج استوار است. ازدواج (نکاح) پیمانی است که به موجب آن یک زن و مرد در زندگی با هم شریک و متحد می‌شوند و خانواده‌ای را تشکیل می‌دهند. در واقع، هدف نکاح تشکیل خانواده است؛ تمایل به تشکیل خانواده و داشتن فرزند در نهاد انسان گذاشته شده و تشکیل زندگی خانوادگی، امری طبیعی و فطری و براساس نظام خلقت است.

کارکردهای خانواده

خانواده، واحد بنیادین جامعه و کانون رشد و تعالی انسان است. به نظر شما، خانواده به کدام یک از نیازهای فرد و جامعه پاسخ می‌دهد و کارکردهای آن چیست؟

الف) فرزندآوری و تجدید نسل

یکی از مهم‌ترین کارکردهای خانواده در طول تاریخ، فرزندآوری بوده است. فرزندآوری علاوه بر تقویت بنیان خانواده موجب می‌شود که نسل انسان باقی بماند و تداوم پیدا کند.

با تولد فرزندان، خانواده توسعه می‌یابد و مستحکم می‌شود. به دنیا آمدن فرزندان، موجب نشاط و سرزندگی اعضای خانواده و دلگرمی پدر و مادر می‌شود. تولد فرزند، برای اعضای خانواده و خویشاوندان برکت‌ها و فواید زیادی دارد.

اولین شرط بقای هر جامعه‌ای، جمعیت آن است و بدون وجود جمعیت کافی در یک جامعه، فعالیت‌های آن دچار اختلال می‌شود. در صورتی که جمعیت یک جامعه منقرض گردد، آن جامعه نابود می‌شود و از بین می‌رود.

فعالیت

۱- در شهر یا روستای شما برای تولد نوزاد، چه آداب و رسومی اجرا می‌شود؟ پرس‌وجو کنید و این آداب و رسوم را با ذکر ارزش‌ها و عقایدی که برای انجام هر یک از آنها وجود دارد، توضیح دهید.

ب) حمایت و مراقبت

✽ محبت

نیاز به مهر و محبت یا نیاز عاطفی از نیازهای اساسی انسان است. خانواده مهم‌ترین کانون حمایت و مراقبت عاطفی از افراد است. مهر و محبت والدین به یکدیگر و به کودکان موجب آرامش در کانون خانواده می‌شود.

کودکان از سال‌های نخستین زندگی خود در آغوش گرم پدر و مادر با مهربانی و محبت آشنا می‌شوند و با پرورش یافتن در دامن آنها، مهربانی و از خودگذشتگی و نیکوکاری را می‌آموزند.

✽ مراقبت

اعضای خانواده از یکدیگر مراقبت می‌کنند. نوزاد انسان در آغاز زندگی توانایی برطرف کردن نیازهای زیستی و بدنی خود را ندارد و برخلاف بسیاری از حیوانات، تا مدت زیادی پس از تولد همچنان ناتوان است. بنابراین، کودک برای ادامه زندگی خود به مراقبت نیاز دارد.

از سوی دیگر، انسان‌ها در دوره سالمندی نیز دچار ضعف و ناتوانی می‌شوند و بدون مراقبت، قادر نیستند خود را به خوبی اداره کنند. علاوه بر دوره کودکی و سالمندی، در میانه این دو دوره نیز اعضای خانواده در شرایط مختلف مانند بیماری یا حوادث به مراقبت از یکدیگر نیاز پیدا می‌کنند.

❖ رفع نیازهای مادی

اعضای خانواده به خوراک، پوشاک، مسکن و وسایل زندگی نیاز دارند. یکی از کارکردهای مهم خانواده، حمایت اقتصادی یا رفع نیازهای مادی اعضای خانواده است. رفع نیازهای مادی و اقتصادی خانواده برعهده سرپرست خانواده، یعنی پدر، است. هرچند امروزه در شهرها و روستاها، عده‌ای از زنان نیز دوش‌به‌دوش مردان با فعالیتهای اقتصادی و کسب درآمد در رفع نیازهای خانواده مشارکت و همراهی می‌کنند.

○ فعالیت

گفت‌وگو کنید

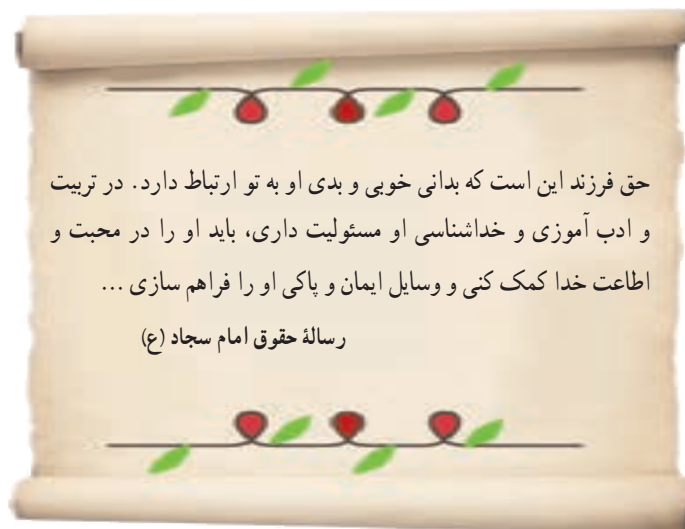
۲- امروزه مؤسساتی چون مهدکودک‌ها و خانه‌های سالمندان مراقبت از بعضی از اعضای خانواده را در دوره‌هایی از زندگی به عهده گرفته‌اند. به نظر شما مزایا و معایب مهدکودک‌ها و خانه‌های سالمندان چیست؟ چه دلایلی برای نظر خود دارید؟ با راهنمایی دبیر، بحث و گفت‌وگوی خود را جمع‌بندی کنید.

پ) جامعه‌پذیری و تربیت

هر فرد در جامعه‌ای متولد می‌شود و برای آنکه بتواند در جامعه زندگی کند، باید عقاید و ارزش‌ها و هنجارها و به عبارت دیگر، شیوه زندگی کردن در آن جامعه را بیاموزد. در درس گذشته خواندید که به این فرایند، «جامعه‌پذیری» یا «اجتماعی شدن» می‌گویند. اجتماعی شدن، هم نیاز فرد و هم نیاز جامعه است؛ زیرا هم باعث شکل‌گیری هویت و شخصیت افراد می‌شود و هم موجب تداوم جامعه می‌گردد. اگرچه اجتماعی شدن در سراسر زندگی فرد ادامه می‌یابد. اما مهم‌ترین مرحله آن، دوران اولیه زندگی فرد در خانواده است.

یکی از کارکردهای مهم و اساسی خانواده، تربیت اعضای خانواده است. والدین نه تنها مسئول رفع نیازهای عاطفی و زیستی و معیشتی فرزندان هستند بلکه وظیفه مهم تربیت اخلاقی، معنوی و دینی آنها را نیز بر عهده دارند. یک خانواده سالم می‌تواند در دامن خود فرزندانی مؤمن، پرهیزگار و پایبند به اصول اخلاقی تربیت کند.

خانواده‌ها به روش‌های مختلف اعضای خود را اجتماعی می‌کنند؛ برای مثال، والدین

- * دلایل خوبی و بدی رفتارها را برای فرزندان خود بازگو می‌کنند و عقاید، ارزش‌ها و هنجارهای جامعه را برای آنها شرح می‌دهند. (گفت‌وگو)
- * رفتارهای پسندیده فرزندان را تشویق و تحسین می‌کنند و با ابراز علاقه، قدردانی، خرید هدیه و مانند آن، فرزندان را به تقویت و تداوم آن رفتارها تشویق می‌کنند. (تشویق)
- * با نشان دادن نارضایتی، بی‌اعتنایی، خودداری از صحبت کردن با محبت و یا محروم کردن فرزندان از برخی مزایا و ... از تکرار رفتارهای ناپسند آنان جلوگیری می‌کنند. (تنبیه)

به نظر می‌رسد که والدین باید به تناسب شرایط و موقعیت‌ها از انواع این روش‌ها استفاده کنند.

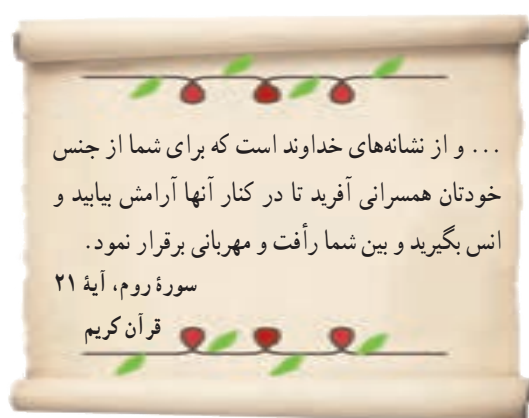
فعالیت

- ۳- یک برگه ثبت مشاهدات تهیه کنید. رفتار یک کودک در خانواده خودتان یا اطرافیان و خویشان، را به دقت در نظر بگیرید و مشاهده کنید. چند مورد از رفتارهایی را که او به طور غیرمستقیم (از راه تقلید و بدون آگاهی) و مستقیم (از راه آموزش) آموخته است، شناسایی و یادداشت کنید و در کلاس بگویید.
- ۴- روش‌های تربیتی و اصلاح رفتار را که در بالا نوشته شده است، بخوانید. به نظر شما در چه شرایطی باید از تشویق و تنبیه یا گفت‌وگو استفاده کرد؟ تجربه شما چیست؟ فکر می‌کنید کدام یک از این روش‌ها در مورد شما مؤثرتر است؟ چرا؟
- ۵- معلم برای جمع‌بندی این درس، این پرسش را روی تخته می‌نویسد: چرا خانواده نقش مهمی در جامعه دارد؟ هریک از شما نظر و برداشت خود را در یک بند بنویسید و سپس نوشته‌های خود را به نوبت، در کلاس بخوانید.

آرامش در خانواده

در درس گذشته با وظایف و کارکردهای خانواده آشنا شدید. اگر خانواده‌ای بتواند وظایف خود را به خوبی انجام دهد، می‌توان از آن به عنوان خانواده‌ای متعادل یاد کرد. به عکس، وقتی خانواده نتواند وظایف خود را به خوبی انجام دهد، دچار آسیب شده است. در چنین حالتی، رابطه خانواده با دیگر نهادهای جامعه نیز دچار مشکل می‌شود و در نهایت، آسیب به همه جامعه سرایت می‌کند. اولین گام در راه تشکیل یک خانواده متعادل و سالم، دقت در انتخاب همسر است.

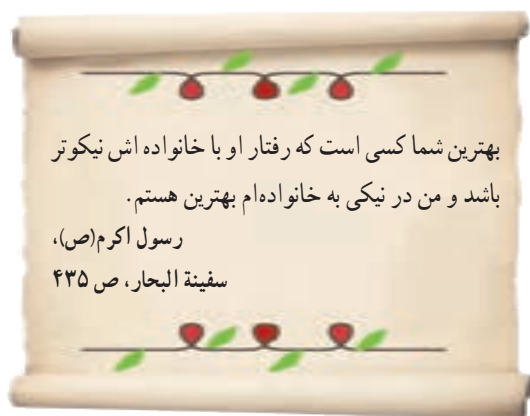
همسرگزینی

یکی از عواملی که موجب سازگاری و آرامش در خانواده می‌شود، انتخاب صحیح همسر است. اگر افراد در انتخاب همسر بر معیارهای نادرستی تکیه کنند، مثلاً فقط زیبایی ظاهری یا ثروت همسر خود را در نظر بگیرند، در زندگی خانوادگی با شکست روبه‌رو می‌شوند. برخی از صاحب‌نظران معتقدند که افراد در انتخاب همسر باید به تناسب و همگونی خود با طرف مقابل توجه کنند. هر چه افراد از نظر اعتقادات دینی، تحصیلات، اخلاق و روحیات و وضعیت خانوادگی با همدیگر هماهنگی داشته باشند، زندگی‌شان با دوام‌تر است. از دیدگاه اسلام، مهم‌ترین عاملی که باید در همسرگزینی به آن توجه کرد، ایمان و اعتقادات دینی افراد است.

اسلام همچنین بر اصالت خانواده تأکید کرده است؛ یعنی، فردی که به عنوان همسر انتخاب می‌شود، در خانواده‌ای صالح و اهل ایمان و تقوا پرورش یافته باشد.

در گذشته، خانواده‌ها نقش بیشتری در همسرگزینی فرزندان خود داشتند و از خانواده نوپا حمایت بیشتری می‌کردند. اگر امروزه نیز جوانان همسر خود را با همفکری و حمایت خانواده‌ها انتخاب و از تجربه‌های آنان استفاده کنند، از بروز بسیاری از ناسازگاری‌ها جلوگیری می‌شود.

سازگاری زن و شوهر در خانواده

معنی آیه قرآن کریم را بخوانید. همان‌طور که می‌بینید، از دیدگاه قرآن مهم‌ترین هدف ازدواج برقراری آرامش و محبت بین زن و مرد است. زن و مرد یکدیگر را کامل می‌کنند و می‌توانند در کنار هم به کمال برسند. وقتی زن و مرد با هم ازدواج می‌کنند و خانواده‌ای را تشکیل می‌دهند، حقوق و تکالیفی بر روابط آنها حاکم می‌شود؛ یعنی هریک نسبت به دیگری دارای حقوقی است و در مقابل، وظایف و تکالیفی نیز دارد.

متأسفانه، در برخی خانواده‌ها ناسازگاری‌هایی بین زن و مرد وجود دارد.

مهم‌ترین عواملی که موجب ناسازگاری زن و مرد می‌شوند، کدام‌اند؟

- انتخاب نادرست همسر یکی از عوامل مهم بروز ناسازگاری است.
- برخی زن و شوهرها از حقوق و تکالیف خود در زندگی خانوادگی شناخت کافی ندارند و یا آمادگی کافی و شایستگی لازم را برای انجام تکالیف خانوادگی به دست نیاورده‌اند.
- زن و مرد در دو خانواده و دو محیط جداگانه تربیت و پرورش یافته‌اند. به عبارت دیگر، فرایند اجتماعی شدن آنها با هم متفاوت بوده و بر این اساس، ممکن است هنجارها و ارزش‌های متفاوتی داشته باشند.
- بین افراد تفاوت‌های فردی وجود دارد. گاهی حتی دو نفر که در یک خانواده بزرگ شده‌اند، سلیقه‌ها و خلق و خوی متفاوتی دارند. اختلاف سلیقه بین همه افراد وجود دارد اما گاهی ممکن است به مشاجره و کشمکش‌های مخرب تبدیل شود.
- گاهی بین نقش‌هایی که فرد باید ایفا کند تعارض به وجود می‌آید؛ برای مثال، خانمی که شاغل است، هم وظیفه شغلی دارد و باید ساعاتی را در بیرون از منزل بگذراند و هم وظایف مادری و همسری برعهده اوست و می‌خواهد این وظایف را نیز به خوبی انجام دهد. پس با دشواری‌هایی روبه‌رو می‌شود.

چگونه می‌توان از بروز ناسازگاری‌ها جلوگیری کرد؟

- همه اختلاف سلیقه‌ها مخرب نیستند. گاهی جرو بحث بین زن و شوهر، طبیعی است. امکان ندارد که زن و شوهر کاملاً مانند یکدیگر باشند اما مهم است که یاد بگیرند اختلاف سلیقه‌هایشان را حل و فصل و برای آنها چاره‌اندیشی کنند. برخی از کارهایی که به سازگاری زن و شوهر کمک می‌کند، عبارت‌اند از:
- گذراندن آموزش‌های خانواده قبل از ازدواج
 - مشاوره با افراد دارای صلاحیت در زمینه همسرگزینی
 - رعایت اخلاق و آداب همسرمداری
- خوش خلقی، احترام گذاشتن به همسر و رعایت ادب، با الفاظ نیکو وی را صدا زدن، قدردانی کردن از زحمات همسر، گذشت کردن، بهانه‌جویی نکردن و نادیده گرفتن مسائل بی‌اهمیت، پذیرفتن اشتباه خود، عذرخواهی کردن و جبران اشتباه.
- گفت‌وگوی صمیمانه زن و شوهر برای حل مشکلات و پیدا کردن راه‌حل‌های مناسب؛ برای مثال، تقسیم کار و همکاری بیشتر اعضای خانواده در امور خانه، زمانی که مادر شاغل است.

سازگاری والدین و فرزندان

همان‌طور که گفتیم، یکی از عواملی که موجب امنیت و ثبات خانواده و گرمی و نشاط آن می‌شود، وجود فرزندان است.

تعداد مناسب فرزندان

یکی از نکات مهمی که هر خانواده باید به آن توجه کند، تعداد مناسب فرزندان است.

امروزه صاحب‌نظران معتقدند «تک‌فرزندی» هم برای خانواده و هم برای اجتماع پیامدهای نامطلوبی دارد.

برخی روان‌شناسان معتقدند که در خانواده‌هایی که چند فرزند دارند، تجربه اجتماعی شدن و رشد اجتماعی کودکان افزایش می‌یابد. در این خانواده‌ها، کودکان همبازی دارند و رقابت‌ها و بازی‌ها و دعوای کودکان و همچنین الگوبرداری از رفتارهای خواهر و برادر شکل می‌گیرد و کودکان مجبور نیستند همواره با افراد بزرگسال، در ارتباط باشند. همچنین، افرادی که برادر و خواهر دارند، در آینده از لذت ارتباطات وسیع‌تر خانوادگی و حمایت و محبت برادر و خواهر محروم نمی‌شوند و فرزندانشان نیز از داشتن عمو و خاله و دایی و عمه، برخوردار خواهند بود.

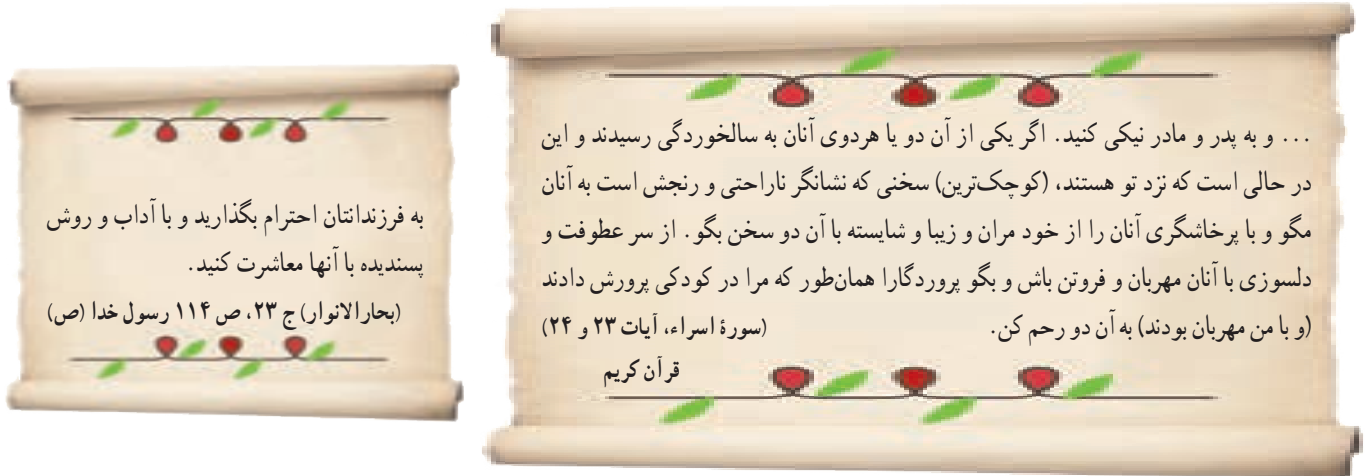
بنابراین، خانواده‌هایی که در آنها والدین توانایی لازم برای تربیت مناسب فرزندان را دارند و از وضعیت معیشتی مناسبی نیز برخوردارند، شایسته است تعداد بیشتری فرزند داشته باشند. کاهش فرزندآوری در خانواده‌ها پیامدهایی نیز برای جامعه دارد.

❓ در فصل چهارم با پیامدهای کاهش رشد جمعیت و سیاست‌های جمعیتی* که برخی کشورهای جهان برای افزایش فرزندآوری اتخاذ کرده‌اند، آشنا شدید. در دو دهه اخیر، در کشور ما نرخ باروری کل* همواره سیر نزولی داشته و بنا بر برخی آمارها، از ۲/۹ در سال ۱۳۷۵ به ۱/۷ در سال ۱۳۹۲، کاهش پیدا کرده است. از نظر سازمان بهداشت جهانی*، اگر نرخ باروری در کشوری به زیر ۲ برسد، تهدیدی برای آن کشور محسوب می‌شود؛ زیرا آن کشور با خطر پیری و جایگزین نشدن جمعیت روبه‌رو خواهد شد.

حقوق و تکالیف والدین و فرزندان

همان‌طور که با تشکیل خانواده، حقوق و تکالیفی بر روابط زن و شوهر حاکم می‌شود، با تولد فرزندان نیز حقوق و تکالیف متقابلی بین والدین و فرزندان به وجود می‌آید.

در درس قبل خواندید که پدر و مادر مکلف اند سرپرستی کودک را به عهده بگیرند و نیازهای او را رفع کنند. فرزندان نیز باید در هر حال، به پدر و مادرشان احترام بگذارند. فرزندى که پدر و مادر از او راضى نباشند، از رحمت خدا دور مى‌شود. اطاعت از والدین، رعایت اخلاق خوش و خودداری از بی‌احترامی به آنها در هر شرایط واجب است. اطاعت از والدین تنها در صورتی جایز نیست که به گناه و نافرمانی از خدا دستور دهند.

چه عواملی موجب ناسازگاری والدین و فرزندان می‌شوند؟

گفت‌وگوی مشاور مدرسه با دانش‌آموزان درباره حقوق و تکالیف والدین و فرزندان

- گاه در مراحل از زندگی، والدین و فرزندان انتظارات یکدیگر را برآورده نمی‌کنند. کودکان با رسیدن به بلوغ و بزرگ‌تر شدن، تغییر می‌کنند و می‌خواهند نقش فعال‌تری در اجتماعی شدن خود داشته باشند، اما ممکن است پدر و مادر این تغییرات را جدی نگیرند. بنابراین، معمولاً از نوجوانان شنیده می‌شود که «پدر و مادر مرا درک نمی‌کنند» یا «هنوز فکر می‌کنند من بچه‌ای کوچک هستم».
- فرزندان در دوران زندگی خود با محیط‌ها و افراد دیگری به جز خانه و خانواده آشنا می‌شوند. آنها در محله و مدرسه دوستانی پیدا می‌کنند و با شیوه‌های دیگری غیر از آنچه در خانواده آموخته‌اند، آشنا می‌شوند. نوجوانان به شدت تحت تأثیر دوستان و گروه همسالان و فشار هنجاری آنها قرار می‌گیرند و حقوق والدین را ادا نمی‌کنند. این اختلاف ارزش‌ها و هنجارهای خانه با سایر محیط‌ها، ممکن است

موجب ناسازگاری شود. والدین معمولاً نسبت به روبه‌رو شدن جوانان با محیط‌های دیگر حساس‌اند. آنها از اینکه بچه‌ها تجربه کافی ندارند و ممکن است به مشکلات اخلاقی دچار شوند، نگران‌اند و حق دارند بر رفت و آمد فرزندان و معاشرت‌های آنها نظارت دقیق داشته باشند.

● در جوامع صنعتی امروز پدر و مادرها وقت کمتری را به گفت‌وگو با فرزندان نوجوان خویش اختصاص می‌دهند.

چگونه می‌توان از بروز ناسازگاری‌ها جلوگیری کرد؟

اختلاف نظر و سلیقه والدین و فرزندان تا حدی قابل قبول است و اگر به خوبی مدیریت شود، به رشد و کمال اعضای خانواده می‌انجامد. در غیر این صورت به خانواده و جامعه آسیب می‌رساند.

به نظر می‌رسد پدر و مادر موظف‌اند برای گفت‌وگو با فرزندان وقت بگذارند و یکسره خود را به کار و فعالیت‌های روزانه مشغول نکنند.

ترتیب دادن جلساتی با حضور والدین و مشاوران خبره که در آن فرزندان و والدین بتوانند مسائل خود را بگویند، مفید است.

فعالیت

- ۲- کاربرگه شماره (۱۵) سازگاری والدین و فرزندان را انجام دهید.
- ۳- فعالیت شماره ۲ «به کار بیندیم» را در مدرسه انجام دهید.
- ۴- به نظر صاحب نظران، تک‌فرزندی چه پیامدهای نامطلوب فردی و اجتماعی دارد؟
- ۵- کاهش نرخ باروری در کشور ما در آینده چه پیامدهای نامطلوبی دارد؟ دست کم به سه مورد اشاره کنید.

مدیریت مشکلات و حوادث در خانواده

زندگی خانوادگی، یک دوره طولانی یعنی از ازدواج تا پایان عمر را دربرمی گیرد. در این دوره، ممکن است مشکلات گوناگون از قبیل بیکاری، فقر، بیماری شدید و طولانی، فوت یکی از اعضای خانواده یا معلولیت کودک پیش بیاید و شرایط دشواری را برای خانواده به وجود بیاورد و حتی ارکان خانواده را دچار تزلزل کند.

در چنین مواقعی، اعضای خانواده باید با توکل به خدا، صمیمیت و همکاری بین خود را بیشتر کنند و با در پیش گرفتن صبر و شکیبایی و دعوت یکدیگر به صبر، این مشکلات و حوادث را مدیریت کنند و نگذارند که خانواده دچار بحران شود و آسیب ببیند. موقعیت‌های ۱ و ۲ و ۳ را بخوانید. در هر یک از آنها خانواده‌ها برای مقابله با مشکلات چه تدبیرهایی اندیشیده‌اند؟

۱

خانواده‌ای را در نظر بگیرید که در آن پدر بنا به دلایلی دچار مشکلات اقتصادی شده است و با وجود تلاشی که می‌کند، درآمد کافی ندارد و نمی‌تواند هزینه‌های زندگی را به خوبی تأمین کند. به نظر شما در این شرایط وظیفه اعضای خانواده چیست؟ اعضای خانواده باید چه تغییری در سطح توقعات و خواسته‌های خود به وجود آورند؟

صلهٔ ارحام

در دین اسلام به صلهٔ ارحام سفارش و امر شده است. واژه «صله» از وصل گرفته شده و به معنای اتحاد و پیوستگی است و «ارحام» یعنی خویشان و نزدیکان. صلهٔ ارحام از آن دسته واجباتی است که فواید زیادی در آن نهفته است. در فقه اسلامی، کمک کردن به ارحام و خویشاوندان نسبت به دیگران اولویت دارد. منظور از صلهٔ ارحام این است که افراد به دیدار خویشاوندان خود بروند و از یکدیگر خبر بگیرند. البته صلهٔ ارحام تنها به دید و بازدید خلاصه نمی‌شود و این دید و بازدیدها باید با مهر و محبت توأم باشند. کمک مالی به خویشاوندان نیز جزء صلهٔ ارحام محسوب می‌شود. در مواردی که افراد نداری دارند یا می‌خواهند زکات یا صدقه و... بدهند، اگر در بین خویشاوندان آنها نیازمندی وجود داشته باشد، باید او را بر دیگران مقدم بدانند.

۳

... دو سال پیش، پدر بزرگ من فوت کرد و مادر بزرگم تنها ماند. به دلیل پیری و بیماری، او دیگر نمی‌توانست در خانه تنها بماند و کارهایش را خودش انجام بدهد. پدر و عموهایم با همفکری برای حل این مشکل برنامه‌ریزی کردند. آنها قرار گذاشتند که در هفته به نوبت به مادر بزرگ سر بزنند و خریدهای او را انجام دهند. هر شب نیز یک نفر در خانه او بخوابد. پدرم همیشه می‌گوید: «ما هم روزی پیر می‌شویم و به کمک نیاز داریم.» ما سعی می‌کنیم با محبت کردن و احترام گذاشتن به مادر بزرگم او را خوشحال کنیم.

۲

... پسردایی من نادر، دچار معلولیت است و برای انجام دادن کارهای روزانه مشکلاتی دارد. دایی من و دیگر اعضای خانواده او این موضوع را پذیرفته‌اند و می‌دانند که برای مقابله با این مشکل، باید بیشتر تلاش و همکاری کنند. آنها با صبوری در انجام کارهای روزانه به نادر کمک می‌کنند. در تفریح‌ها و سرگرمی‌هایشان او را مشارکت می‌دهند و نمی‌گذارند اعتماد به نفسش ضعیف شود. من روحیه عالی آنها را تحسین می‌کنم و از صبوری‌شان درس می‌گیرم.

فعالیت

- ۶- اگر مواردی از مدیریت درست مشکلات و حوادث در خانواده خود یا خویشان و آشنایان سراغ دارید، در کلاس بیان کنید.
- ۷- فواید صله ارحام برای خانواده‌ها چیست؟
- ۸- اصل دهم قانون اساسی را در درس ۲۲، صفحه ۱۵۱، بخوانید. چرا چنین اصلی را در قانون اساسی کشور ما قرار داده‌اند؟

نهاد اجتماعی: نهاد اجتماعی عبارت است از نظام سازمان یافته‌ای از روابط اجتماعی که ارزش‌ها و هنجارهای معینی را در برمی‌گیرد و به منظور برطرف کردن یکی از نیازهای اساسی افراد و جامعه به وجود می‌آید. خانواده، حکومت، تعلیم و تربیت و اقتصاد مهم‌ترین نهادهای اجتماعی هستند.

کارکرد: در لغت به معنای انجام یک وظیفه، خدمت و کار است و در اصطلاح، به اثر و فایده‌ای می‌گویند که یک پدیده در زندگی افراد و جامعه دارد.

سیاست‌های جمعیتی: مجموعه تصمیماتی است که حکومت‌ها برای افزایش یا کاهش جمعیت در کشور خود اتخاذ می‌کنند.

نرخ باروری کل: میانگین تعداد فرزندانی که یک زن در دوره باروری به دنیا می‌آورد. این شاخص به ازای هر هزار زن محاسبه می‌شود.

سازمان بهداشت جهانی: یکی از زیر مجموعه‌های سازمان ملل متحد که وظیفه آن مبارزه با بیماری‌ها، مخصوصاً بیماری‌های واگیردار و بالابردن سلامت جسمی و روانی مردم جهان است.

به کاربندیم

- ۱- برای قدردانی از یک یا چند نفر از اعضای خانواده خود (پدر، مادر، برادر و خواهر) طرحی تهیه کنید. درباره زمان مناسب و شیوه قدردانی فکر کنید و ابتکاری به خرج دهید. طرح خود را بنویسید و به معلم بدهید. سپس آن را به اجرا در آورید.
- ۲- با راهنمایی و کمک معلم و مسئولان مدرسه و دعوت از کارشناس خبره، جلسه‌ای با حضور اولیا و دانش‌آموزان داوطلب تشکیل دهید و در آن، علل ناسازگاری‌های اجتماعی والدین و فرزندان و راهکارهای مربوط به آن را به بحث و گفت‌وگو بگذارید. قبل از تشکیل جلسه فکر کنید و مواردی را که موجب ناسازگاری والدین و فرزندان می‌شود، بنویسید.
- ۳- با اعضای خانواده خود در روزهای تعطیل آخر هفته به دیدن یکی از سالمندان خانواده بروید و از وی قدردانی کنید.

حکومت و مردم

فصل

اگر به زندگی روزانه خود و افراد جامعه دقت کنید، پی می‌برید که بسیاری از اموری که با آنها سرو کار داریم، از رفع نیازهای اقتصادی گرفته تا آموزش و بهداشت و قوانین و امنیت و گذران اوقات فراغت، همه چیز با سیاست‌ها و برنامه‌های حکومت پیوند خورده است.

پیوند و رابطه مردم و حکومت را می‌توان به کشتی و کشتی‌بان یا ناخدا تشبیه کرد. مسافران کشتی به‌سوی مقصدی حرکت می‌کنند و در مسیر، عواملی چون امواج طوفان و دزدان دریایی کشتی را تهدید می‌کند.

در بخش‌های مختلف کشتی، ناخدا، سکان‌دار، ملوان‌ها، کارگران موتورخانه، آشپزها و خدمتکاران هر یک نقش و وظایفی برای خدمت‌رسانی به مسافران بر عهده گرفته‌اند.

در صورتی که ناخدا بتواند کشتی را خوب هدایت کند و هماهنگی لازم را میان بخش‌ها به‌وجود بیاورد و هر بخش وظیفه خود را به‌درستی انجام دهد، کشتی مسیرش را به‌سلامت طی می‌کند و مسافران را سالم به مقصد می‌رساند.

موضوع این فصل رابطه متقابل حکومت و مردم است.

شما با مطالعه این فصل و انجام دادن فعالیت‌های آن به پاسخ پرسش‌های زیر پی می‌برید:

- ۱- چرا به حکومت نیاز داریم؟
- ۲- دیدگاه اسلام درباره حکومت چیست؟
- ۳- کشور ما چه نوع حکومتی دارد و ارکان آن کدام‌اند؟
- ۴- حقوق و تکالیف شهروندی ما کدام‌اند؟

نیاز به حکومت

شما پیش از این در درس تاریخ با حکومت‌ها و سلسله‌های مختلف آشنا شده‌اید. آیا تاکنون فکر کرده‌اید که چرا حکومت‌ها پدید آمده‌اند و آیا جامعه‌ای می‌تواند بدون نهاد حکومت به حیات خود ادامه دهد؟

صاحب‌نظران معتقدند همان‌طور که زندگی اجتماعی یک ضرورت است و انسان‌ها نمی‌توانند به تنهایی زندگی کنند و نیازهای مادی و معنوی خود را برطرف کنند، داشتن حکومت نیز برای یک جامعه یک ضرورت است. و هیچ جامعه‌ای نمی‌تواند بدون وجود حکومت باقی بماند؛ زیرا در زندگی اجتماعی نیازهای مشترکی وجود دارد و افراد برای تنظیم امور خود به قوانین و مقرراتی نیاز پیدا می‌کنند. آنها همچنین برای اجرای قوانین و حل اختلافات، برقراری امنیت و نظم، ایجاد هماهنگی میان فعالیت‌های مختلف جامعه و دفاع از هجوم دشمنان ناگزیرند حکومتی تشکیل دهند و اداره امور جامعه را به افرادی بسپارند. بنابراین بدون نهاد حکومت، جامعه دچار اختلال و هرج و مرج می‌شود.

وظایف حکومت

امروزه نوع حکومت‌ها در جوامع مختلف با هم فرق دارد اما همه حکومت‌ها کم‌وبیش وظایف مشابهی برعهده دارند. اگر چه ممکن است برخی از آنها وظایف خود را به‌درستی انجام ندهند.

برخی از مهم‌ترین وظایف حکومت‌ها عبارت‌اند از :

- وضع قوانین و مقررات لازم در امور مختلف
- اجرای قوانین
- برقراری نظم و امنیت
- رسیدگی به اختلافات و شکایات
- تعلیم و تربیت
- حفظ میراث فرهنگی
- سیاست‌گذاری فرهنگی
- عمران و آبادانی کشور
- ایجاد وسایل و امکانات لازم برای رفع نیازهای معیشتی، اجتماعی و اقتصادی مردم
- ایجاد هماهنگی بین فعالیت‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی
- دفاع از کشور و حفظ تمامیت ارضی*
- مدیریت منابع طبیعی و ثروت‌هایی که به عموم مردم تعلق دارند؛
- حمایت از گروه‌های خاص و نیازمند مانند کودکان بی‌سرپرست، معلولان و ازکارافتادگان.

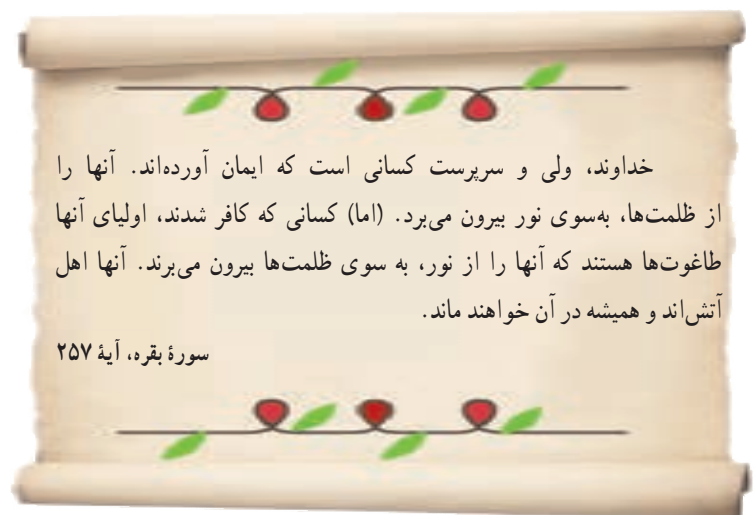
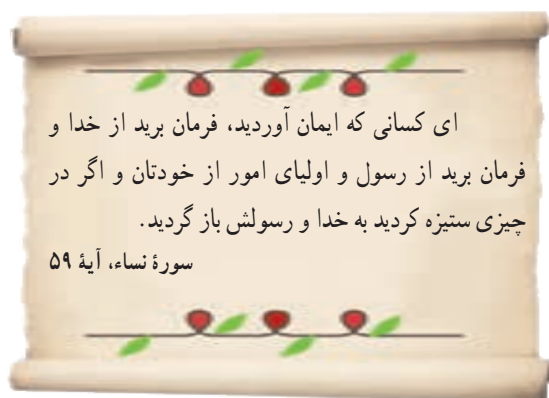
۱- با توجه به آنچه در سال های قبل دربارهٔ قوهٔ مقننه، قضاییه و مجریه خوانده‌اید، چند مورد از مهم‌ترین وظایف حکومت را که در صفحهٔ قبل نوشته شده، انتخاب کنید و بگویید از وظایف کدام قوه است.

اسلام و حکومت

سال گذشته در درس تاریخ خواندید که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله پس از هجرت از مکه به مدینه، در آنجا حکومت اسلامی تشکیل داد. پس از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله به ترتیب ابوبکر، عمر، عثمان و علی علیه السلام زمامداری جامعه را برعهده گرفتند. همچنین با ویژگی‌های حکومت امام علی علیه السلام و نیز منشور حکومتی ایشان در نامه‌شان به مالک اشتر و توصیه‌هایی که در امر زمامداری جامعه به کارگزاران حکومتی داشتند، آشنا شدید. آیا می‌توانید چند نمونه از این ویژگی‌ها و توصیه‌ها را به خاطر بیاورید و بیان کنید؟

اسلام وجود حکومت را برای جامعه ضروری می‌داند اما دربارهٔ ماهیت حکومت و اینکه چه کسانی، چگونه و با چه قوانینی بر مردم حکومت کنند، دیدگاهی دارد که باید به آن توجه کرد.

حق حاکمیت الهی

در جهان‌بینی توحیدی اسلام، حق مالکیت مطلق همهٔ موجودات و پدیده‌های جهان فقط از آن خداست. انسان‌ها و همهٔ موجودات دیگر تحت حاکمیت خدا قرار دارند و با پیروی از دستورات الهی، به سوی کمال حرکت کنند. در جامعه‌ای که تحت حاکمیت قوانین الهی است، استعداد‌های انسان‌ها در پرتو شناخت حق شکوفا می‌شود. در چنین جامعه‌ای مالکیت و سلطهٔ اقلیتی بر منابع و ثروت‌ها و امکانات عمومی و ظلم و تبعیض از میان می‌رود و عدالت حاکم می‌شود.

بنابراین، از دیدگاه اسلام تقسیم جامعه به گروه‌های حاکم و محکوم، ارباب و بنده و یا دادن حق حکومت و قانون‌گذاری به یک فرد یا یک طبقه، ظلم است و برای اداره امور جامعه، فقط آن گروه از مردم شایستگی دارند به نیابت و وکالت از جانب خدا، مجری قوانین الهی باشند که هم از این قوانین آگاهی و به آن ایمان داشته باشند و هم از نظرتقوا و عدالت از دیگر مردم بالاتر باشند. در رأس این گروه، پیامبران الهی و سپس جانشینان آنها یعنی امامان معصوم علیهم‌السلام قرار دارند و در غیاب آنان، افراد صالح و متقی ادامه دهنده راه آنها هستند.

○ فعالیت

- ۲- چرا حق حاکمیت بر انسان‌ها از آن خداست؟
- ۳- با مطالعه آیات قرآن کریم در صفحه قبل، دیدگاه اسلام را درباره ماهیت حکومت بیان کنید.

حکومت در کشور ما

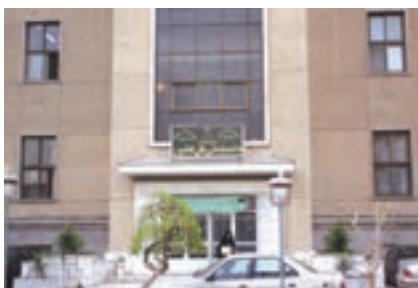
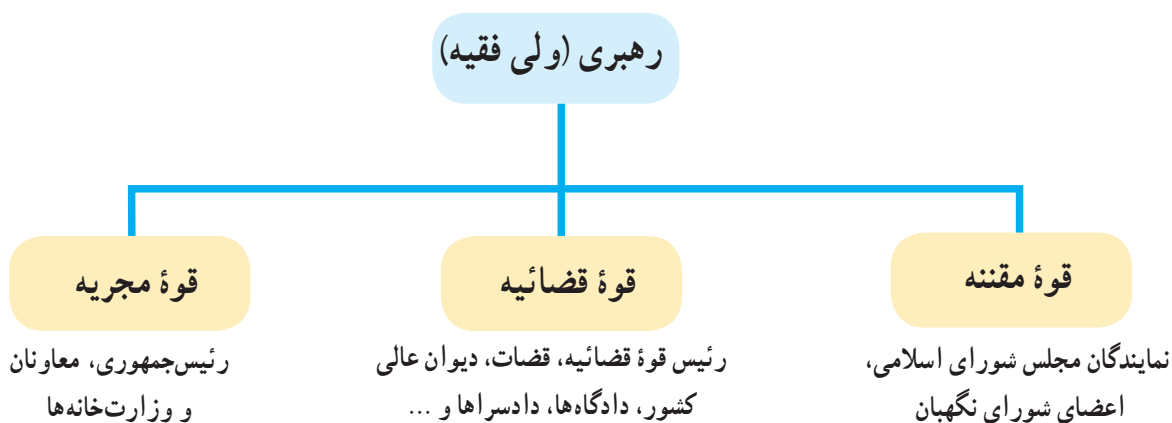
همان‌طور که در فصل هشتم خواندید. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، حکومت جمهوری* اسلامی در ایران تأسیس و جانشین حکومت شاهنشاهی شد. بنیان‌گذار این نوع حکومت امام خمینی (ره) است. کلمه «جمهوری» نشان می‌دهد که شکل این حکومت، جمهوری است و در آن حق انتخاب و مشارکت مردم در حکومت به رسمیت شناخته می‌شود. کلمه «اسلامی» نیز یعنی محتوای این حکومت اسلامی است و کشور با اصول و قوانین اسلامی اداره می‌شود. زمامداران آن نیز باید مؤمن و معتقد به اسلام و متعهد به اجرای آن باشند.

ارکان حکومت در جمهوری اسلامی ایران

بر طبق قانون اساسی، مهم‌ترین رکن حکومت جمهوری اسلامی رهبری آن است و سه قوه مقننه، قضائیه و مجریه تحت نظارت رهبری به اداره امور کشور می‌پردازند. رهبری در جمهوری اسلامی ایران بر پایه «ولایت فقیه» است.

ولایت به معنای سرپرستی است. گفتیم که از دیدگاه اسلام، فقط خدا می تواند بر انسان ها ولایت و حاکمیت داشته باشد. پیامبران و امامان معصوم علیهم السلام نیز از طرف خداوند نمایندگی داشته اند که مردم را سرپرستی کنند. بر طبق اصل پنجم قانون اساسی، در زمان غیبت امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) سرپرستی جامعه اسلامی بر عهده فقیه عادل و باتقوا، آگاه به زمان، شجاع، مدیر و مدبر است.

سال گذشته با نقش ها و وظایف سه قوة مقننه، مجریه و قضائیه آشنا شدید.

اختیارات و وظایف رهبر

بر طبق قانون اساسی، برخی از مهم‌ترین وظایف و اختیارات رهبر جمهوری اسلامی عبارت‌اند از:

* تعیین سیاست‌های کلی نظام و نظارت بر حسن اجرای آنها

* فرماندهی کل نیروهای مسلح

* نصب و عزل و قبول استعفای فقهای شورای نگهبان، رئیس قوه قضائیه، رئیس سازمان صداوسیما

جمهوری اسلامی ایران و فرماندهان نیروهای نظامی، انتظامی و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ...

* عفو یا تخفیف مجازات محکومان در حدود موازین اسلامی ...

برای اطلاع از سایر وظایف رهبر، به اصل ۱۱۰ قانون اساسی مراجعه کنید.

در نظام جمهوری اسلامی علاوه بر رهبری و قوای سه گانه، نهادهای ویژه دیگری در اِعمال حاکمیت مشارکت دارند.^۱

۱- از جمله این نهادها می‌توان به مجلس خبرگان رهبری، مجمع تشخیص مصلحت نظام، شورای عالی امنیت ملی و شورای عالی انقلاب فرهنگی اشاره کرد.

● شوراهای اسلامی شهر و روستا

از آنجا که نوع حکومت در کشور ما جمهوری است و مردم باید در همهٔ شئون حکومت نقش و مشارکت داشته باشند، در قانون اساسی تشکیل شوراهای اسلامی روستا، شهر، شهرستان و استان مورد توجه قرار گرفته است. اعضای این شوراها را مردم منطقه یا محل انتخاب می‌کنند.

شوراهای اسلامی با هدف همکاری مردم برای پیشبرد برنامه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و عمرانی با توجه به شرایط و مقتضیات هر منطقه از کشور تشکیل می‌شوند.

شورای اسلامی شهر تهران

○ فعالیت

۴- حکومت جمهوری اسلامی چه ویژگی‌هایی دارد؟ ویژگی‌های رهبر در حکومت جمهوری اسلامی کدام‌اند؟ توضیح دهید.

۵- در روزنامه‌ها یا مجلات، یک یا چند مورد از توصیه‌های رهبر جمهوری اسلامی ایران به کارگزاران حکومتی را دربارهٔ امور مختلف کشور جست‌وجو کنید و بنویسید. در صورتی که به اینترنت دسترسی دارید، می‌توانید به پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری یا پایگاه اطلاع‌رسانی حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله خامنه‌ای به نشانی «farsi.khamenei.ir» و «www.leader.ir» مراجعه کنید.

پس از جمع‌آوری گزیدهٔ سخنان مقام معظم رهبری، آنها را روی یک تابلو نمایش دهید.

حقوق و تکالیف شهروندی

شهروندی

دانستید که هر جامعه برای اداره امور عمومی و مشترک خود به نهاد حکومت نیاز دارد. وقتی نهاد حکومت در یک جامعه شکل می‌گیرد، روابط متقابلی بین مردم و حکومت پدید می‌آید. واژه «شهروندی» به همین روابط متقابل مردم و حکومت اشاره دارد. شهروندی ارتباطی است که افراد را به یک حکومت مشخص پیوند می‌دهد و در نتیجه برای فرد و حکومت، حقوق و تکالیفی ایجاد می‌شود. در روابط مردم با حکومت، شهروندان از حقوقی برخوردارند. حکومت مکلف است به آن حقوق احترام بگذارد و آنها را رعایت کند. وقتی از حقوق شهروندان سخن می‌گوییم، در واقع وظایف و تکالیف حکومت را نسبت به مردم بیان می‌کنیم. از سوی دیگر، حکومت نیز حقی دارد و شهروندان موظف‌اند تکالیف خود را نسبت به کشور و حکومتی که تحت نظارت آن زندگی می‌کنند، ادا نمایند. قوانین هر کشور به ویژه قانون اساسی آن، حقوق و تکالیف شهروندی را معین می‌کند. بنابراین حقوق و تکالیف شهروندی متناسب با قوانین بوده و از کشوری به کشور دیگر فرق می‌کند. هرچند امروزه شباهت‌های زیادی نیز در حقوق و تکالیف شهروندی در جوامع مختلف مشاهده می‌شود.

حقوق شهروندی

حقوق شهروندی طیف وسیعی از انواع حقوق سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و... را شامل می‌شود. در این بخش با برخی از انواع حقوق شهروندی بر پایه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران آشنا می‌شوید.

• حق برخورداری از عدالت قانونی

عدالت قانونی یعنی اینکه حکومت در وضع قوانین، اجرای قوانین و نظارت بر اجرای قوانین بین شهروندان تبعیض قائل نشود.

...امت‌های پیشین گرفتار و نابود شدند؛ زیرا وقتی اشراف آنها جرمی مرتکب می‌شدند آنها را از مجازات معاف می‌کردند، اما وقتی زبردستان آنها همان جرم را مرتکب می‌شدند آنها را به شدت مجازات می‌کردند.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله
صحیح بخاری ج ۵

• حق برخورداری از عدالت قضایی

شهروندان حق دادخواهی دارند و هر کس می‌تواند به این منظور به دادگاه‌های صالح مراجعه کند. شهروندان حق دارند در همه دادگاه‌ها برای خود وکیل مدافع انتخاب کنند.

• حق برخورداری از رفاه و تأمین اجتماعی*

کلیه شهروندان حق دریافت خدمات عمومی به صورت برابر و عادلانه و در کوتاه‌ترین زمان ممکن را دارند. شهروندان حق دارند در مواردی مانند بیکاری، معلولیت، پیری، بازنشستگی، بی‌سرپرستی، از کار افتادگی و حوادث از تأمین اجتماعی بهره‌مند شوند. هر شهروند حق دارد به آموزش و پرورش، مراکز فرهنگی و ورزشی، آتش‌نشانی، پلیس و نظایر آن دسترسی آسان داشته باشد. شهروندان حق دارند در محیطی پاک و سالم و بدون آلودگی زندگی کنند و از خدمات و امکانات بهداشتی و درمانی مناسب، به بهترین وجه برخوردار شوند.

حکومت باید با برنامه‌ریزی مناسب، زمینه را برای رفع فقر و محرومیت و ایجاد شرایط مناسب زندگی فراهم کند.

• حق مشارکت سیاسی

مشارکت سیاسی یعنی اینکه هر شهروند بتواند در امور سیاسی جامعه دخالت کند و در سرنوشت کشور خود نقش داشته باشد. مشارکت سیاسی مردم ممکن است از راه‌های مختلفی چون شرکت در انتخابات، عضویت و همکاری در احزاب و انجمن‌های سیاسی، شرکت در راه‌پیمایی‌ها و تظاهرات صورت بگیرد.

در انتخابات، مردم ممکن است انتخاب کننده باشند و به منظور انتخاب کارگزاران سیاسی در انتخابات شرکت کنند و یا خود داوطلب نمایندگی و به دست گرفتن امور حکومت باشند که در این حالت مردم باید به آنها رأی دهند.

براساس قانون اساسی جمهوری اسلامی، مردم برای انتخاب برخی از کارگزاران مانند رئیس‌جمهور (رئیس قوه مجریه)، نمایندگان مجلس شورای اسلامی و یا اعضای شوراهای شهر و روستا به طور مستقیم به افراد مورد نظر خود رأی می‌دهند.

• در برخی موارد نیز انتخاب به صورت غیر مستقیم و با واسطه صورت می‌گیرد. برای مثال، در انتخاب رهبری، مردم اعضای مجلس خبرگان رهبری را انتخاب می‌کنند و به آنها رأی می‌دهند. سپس اعضای مجلس خبرگان که نمایندگان مردم هستند، رهبر را انتخاب می‌کنند.

• حقوق فرهنگی

برخی از حقوق فرهنگی که در قانون اساسی مورد تأکید قرار گرفته، عبارت‌اند از: حمایت از تشکیل خانواده و پاسداری از روابط خانوادگی، حمایت از تعلیم و تربیت شایسته، آزاد بودن استفاده از زبان‌های قومی و محلی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و تدریس ادبیات آنها در مدارس، در کنار زبان فارسی.

• تجاوز نکردن به منافع عمومی و حقوق دیگران

اصل چهارم قانون اساسی می‌گوید: هیچ کس نمی‌تواند اعمال حق خویش را وسیلهٔ اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد. به عبارت دیگر، شهروندان مجاز نیستند برای استفاده از حقوق خود به منافع عمومی زیان برسانند و حقوق دیگران را ضایع کنند.

مثال:

* همهٔ افراد حق انتخاب شغل دلخواه و کسب درآمد دارند اما فرض کنید فردی بخواهد در شهر و در حیاط خانهٔ خود دامداری ایجاد کند و دام پرورش دهد. از آنجا که این کار موجب آلودگی و ضرر رسیدن به بهداشت و سلامت ساکنان محله می‌شود و البته قانون نیز چنین اجازه‌ای را به وی نمی‌دهد، آن فرد مجاز به این کار نیست.

* همهٔ افراد، مالک اتومبیل خود هستند و حق دارند در جاده‌ها رانندگی کنند اما نباید با سرعت غیر مجاز حرکت کنند؛ زیرا این کار به جان دیگران آسیب می‌رساند.

۱- به کمک دبیر، قانون اساسی را به کلاس بیاورید (شما می‌توانید با مراجعه به پایگاه اینترنتی گروه مطالعات اجتماعی دفتر تألیف کتاب‌های درسی به نشانی <http://social studies dept. talif. sch.ir> متن کامل قانون اساسی را بارگیری (دانلود) و از آن استفاده کنید).

الف) با استفاده از قانون اساسی، توضیح اصول ۷ و ۲۰ را که در صفحه ۱۵۳ نوشته نشده است، بنویسید.
ب) در مقابل هریک از حقوق شهروندی که در این درس نوشته شده است، یک یا چند اصل قانون اساسی را که به آن مربوط می‌شود پیدا کنید و شماره آن را در کنار مطلب مربوط بنویسید.
(توجه: برخی از اصول قانون اساسی ممکن است دو یا چند مورد از حقوق شهروندی را پوشش دهند و برخی از حقوق نیز ممکن است چند اصل را شامل شوند).

تکالیف شهروندی

هر شهروند در قبال حقوق شهروندی، تکالیف و تعهداتی نیز دارد که برخی از مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از:

• رعایت قانون و مقررات

یکی از تکالیف مهم شهروندان، احترام به قانون و رعایت آن است. نادیده گرفتن قانون یا سرپیچی و تخلف از آن موجب اختلال و هرج و مرج در جامعه می‌شود.
البته قانون وقتی جایگاه واقعی خود را در جامعه پیدا می‌کند که همه افراد، اعم از کارگزاران و مسئولان و مردم، آن را رعایت کنند و به آن پایبند باشند.

• همکاری با دولت

برنامه‌ها و اقدامات عمرانی، اقتصادی و اجتماعی حکومت‌ها زمانی ثمر می‌دهد و به هدف می‌رسد که شهروندان نسبت به پیشرفت کشور دلسوز و حساس باشند و با دولت مشارکت و همکاری کنند.

... دولت کارگزار ملت است و ملت کارفرمای دولت است.
هرچه بین ملت و دولت صمیمیت بیشتر و همدلی بیشتری باشد، کارها بهتر پیش خواهد رفت...

من این شعار را برای امسال انتخاب کردم:

دولت و ملت، همدلی و هم‌زبانی

از فرمایشات مقام معظم رهبری در پیام نوروزی سال

• پرداخت مالیات و عوارض

سال گذشته خواندید که دولت برای انجام دادن کارهای عمرانی و خدمت رسانی به مردم، به درآمد نیاز دارد. بخشی از درآمدهای دولت از راه مالیات و عوارض تأمین می‌شود.

مالیات مبلغی است که شهروندان بر اساس قانون و به صورت بلاعوض به دولت پرداخت می‌کنند تا صرف هزینه‌های عمومی کشور شود.

عوارض مبلغی است که شهروندان در مقابل دریافت خدمتی از دستگاه‌های اداری و دولتی، به آنها می‌پردازند؛ برای مثال، پولی که بابت امتیاز شمارگر (کنتور) آب و برق، صدور گواهی نامه رانندگی، عبور از بزرگراه‌ها یا وارد کردن کالا به کشور و مانند آن پرداخت می‌شود.

• دفاع از کشور

نیروهای نظامی و انتظامی برای تأمین امنیت کشور و حراست از مرزها و حفظ تمامیت ارضی تلاش و فداکاری می‌کنند اما دفاع از کشور در مقابل دشمنان در زمان صلح و جنگ، تکلیف همه شهروندان است.

عضویت در سازمان بسیج و انجام خدمت سربازی توسط پسران برای حفظ آمادگی دفاعی و ادای این تکلیف مهم انجام می‌گیرد.

علاوه بر حقوق و تکالیفی که در این درس گفته شد، مواردی نیز وجود دارد که هم حق و تکلیف مردم و هم حق و تکلیف حکومت محسوب می‌شود. امر به معروف و نهی از منکر از آن جمله است.

• امر به معروف و نهی از منکر

اصل ۸ قانون اساسی می‌گوید: در جمهوری اسلامی ایران دعوت به خیر، امر به معروف و نهی از منکر وظیفه‌ای است همگانی و متقابل بر عهده مردم نسبت به یکدیگر، دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت. شرایط و حدود و کیفیت آن را قانون معین می‌کند.

○ فعالیت

۲- گفت و گو کنید.

با توجه به آنچه در درس تاریخ امسال خواندید، چند مورد از حقوق شهروندی را که در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به رسمیت شناخته شده است، با حقوق مردم در دوره قاجاریه مقایسه کنید. از این مقایسه چه نتیجه‌ای می‌گیرید؟ مردم برای به دست آوردن حقوق شهروندی خود چه تلاش‌هایی کرده‌اند؟

۳- کار برگه شماره (۱۶) را کامل کنید.

گزیده اصول قانون اساسی

اصل ۶:

در جمهوری اسلامی ایران امور کشور باید به اتکای آرای عمومی اداره شود؛ از راه انتخابات: انتخاب رئیس جمهور، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، اعضای شوراهای و نظایر اینها، یا از راه همه پرسی در مواردی که در اصول دیگر این قانون معین می گردد.

اصل ۳۴:

دادخواهی حق مسلم هر فرد است و هر کس می تواند به منظور دادخواهی به دادگاه های صالح رجوع نماید. همه افراد ملت حق دارند این گونه دادگاه ها را در دسترس داشته باشند و هیچ کس را نمی توان از دادگاهی که به موجب قانون حق مراجعه به آن را دارد منع کرد.

اصل ۲۰:

اصل ۳۲:

هیچ کس را نمی توان دستگیر کرد؛ مگر به حکم و ترتیبی که قانون معین می کند. در صورت بازداشت، موضوع اتهام باید با ذکر دلایل بلافاصله کتبا به متهم ابلاغ و تفهیم شود و حداکثر در مدت ۲۴ ساعت پرونده مقدماتی به مراجع صالحه قضایی ارسال و مقدمات محاکمه در اسرع وقت فراهم گردد. متخلف از این اصل طبق قانون مجازات می شود.

اصل ۳۸:

هرگونه شکنجه برای گرفتن اقرار و یا کسب اطلاع ممنوع است. اجبار شخص به شهادت، اقرار یا سوگند مجاز نیست و چنین شهادت و اقرار و سوگندی فاقد ارزش و اعتبار است. متخلف از این امر طبق قانون مجازات می شود.

اصل ۲۹:

برخورداری از تأمین اجتماعی از نظر بازنشستگی، بیکاری، پیری، از کار افتادگی، بی سرپرستی، در راه ماندگی، حوادث و سوانح، نیاز به خدمات بهداشتی و درمانی و مراقبت های پزشکی به صورت بیمه و غیره حقی است همگانی. دولت موظف است طبق قوانین از محل درآمدهای عمومی و مشارکت مردم، خدمات و حمایت های مالی فوق را برای یکپارچه افراد کشور تأمین کند.

اصل ۷:

اصل ۱۰:

از آنجا که خانواده واحد بنیادی جامعه اسلامی است، همه قوانین و مقررات و برنامه ریزی های مربوط باید در جهت آسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استواری روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی باشد.

اصل ۲۸:

هر کس حق دارد شغلی را که بدان مایل است و مخالف اسلام و مصالح عمومی و حقوق دیگران نیست، برگزیند. دولت موظف است با رعایت نیاز جامعه به مشاغل گوناگون، برای همه افراد امکان اشتغال به کار و شرایط مساوی برای احراز مشاغل را ایجاد نماید.

اصل ۳۱:

داشتن مسکن متناسب با نیاز، حق هر فرد و خانواده ایرانی است. دولت موظف است با رعایت اولویت برای آنها که نیازمندترند، به خصوص روستائین و کارگران، زمینه اجرای این اصل را فراهم کند.

اصل ۳۵:

در همه دادگاه ها طرفین دعوی حق دارند برای خود وکیل انتخاب نمایند و اگر توانایی انتخاب وکیل را نداشته باشند باید برای آنها امکانات تعیین وکیل فراهم گردد.

اصل ۱۵:

زبان و خط رسمی و مشترک مردم ایران فارسی است. اسناد و مکاتبات و متون رسمی و کتب درسی باید با این زبان و خط باشد ولی استفاده از زبان های محلی و قومی در مطبوعات و رسانه های گروهی و تدریس ادبیات آنها در مدارس، در کنار زبان فارسی آزاد است.

طاغوت : این واژه در قرآن کریم آمده است. طاغوت از «طغیان» به معنای تعدی و تجاوز از حد و مرز است و مراد از آن، خدایان دروغین، حاکمان ستمگر، بت‌ها و هر معبودی غیر از پروردگار یکتاست.

جمهوری : حکومت غیر پادشاهی و غیرموروثی، نوعی حکومت که در آن مردم با رأی مستقیم و غیرمستقیم، مسئولان اداره کشور را برمی‌گزینند و افراد منتخب براساس قانون، اختیارات معینی دارند.

تأمین اجتماعی : هر نوع برنامه حمایت اجتماعی که به موجب قانون یا قرارداد برقرار می‌شود و هدف آن تأمین میزانی از درآمد مالی برای افرادی است که با مشکلاتی چون بیکاری، بازنشستگی، از کار افتادگی و مانند آن مواجه شده‌اند.

تمامیت ارضی : یعنی قلمرو یک کشور تجزیه‌ناپذیر است و مرزهای آن باید از حمله و تجاوز هر گروه یا کشور دیگر مصون بماند و کل سرزمین حفظ شود.

به کاربندیم

- ۱- به‌طور گروهی پوستری طراحی کنید که یکی از حقوق شهروندی و یک تکلیف مربوط به آن را نشان بدهد. پیام کوتاهی نیز روی آن بنویسید. پوسترها را در کلاس یا راهرو مدرسه نصب کنید.
- ۲- به‌طور گروهی یا فردی، نامه‌ای به نمایندگان شورای اسلامی شهر یا روستای محل زندگی خود بنویسید و در آن یکی از مسائل و مشکلات منطقه خود را مطرح کنید و برای حل آن پیشنهادی بدهید. نامه‌ها را با کمک و راهنمایی دبیر و توسط مدرسه برای شورا ارسال کنید.

بهره‌وری

۱۲

فصل

حتماً تاکنون متوجه شده‌اید که هر سال در روز اول فروردین ماه، ساعت رسمی کشور ما یک ساعت جلو کشیده می‌شود و در شب آخر شهریور ماه (اول مهر) به وضع قبلی برمی‌گردد. این کار در برخی کشورهای دیگر نیز با عنوان «ساعت تابستانی» انجام می‌شود. طرفداران این کار، دلیل جلو کشیدن ساعت را بالا بردن بهره‌وری بیان می‌کنند و معتقدند که این کار در شهرها موجب صرفه‌جویی در مصرف انرژی می‌شود. در واقع، افراد کار خود را زودتر شروع می‌کنند و از روشنایی روز بیشتر بهره می‌برند. از سوی دیگر، زمان استفاده از برق برای تأمین روشنایی نیز کوتاه‌تر می‌شود.

آیا تاکنون با واژه بهره‌وری در شرایطی دیگر برخورد کرده‌اید؟

امروزه توصیه می‌شود که افراد در زندگی فردی و اجتماعی از اندیشه بهره‌وری استفاده کنند. سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان اقتصادی-اجتماعی نیز سعی می‌کنند در همه برنامه‌ها و فعالیت‌هایشان بهره‌وری را در نظر بگیرند. چرا؟

اندیشه بهره‌وری به آدم‌ها گوشزد می‌کند که همواره راه بهتری برای انجام دادن کارها وجود دارد.

شما با مطالعه این فصل و انجام دادن فعالیت‌های آن به پاسخ پرسش‌های زیر پی می‌برید:

- ۱- بهره‌وری چیست و چه عواملی موجب بهره‌وری در کارها می‌شود؟
- ۲- چگونه می‌توان بهره‌وری را در زندگی فردی و اجتماعی افزایش داد؟
- ۳- منظور از بهره‌وری در اقتصاد چیست؟
- ۴- چرا و چگونه باید بهره‌وری را در سطح کشور افزایش داد؟

بهره‌وری چیست؟

آیا تاکنون برای شما پیش آمده است که بخواهید وسایل و لوازم خود را در یک ساک یا چمدان بگذارید و در همان آغاز ببینید که همه آن وسایل را نمی‌توانید در آن جا بدهید؟ در این صورت، ممکن است با فکر کردن و آزمودن راه حل‌های مختلف – مثلاً تا کردن برخی لباس‌ها به شیوه‌ای خاص، جابه‌جا کردن وسایل و یا جدا کردن یک وسیله بسته‌بندی شده و مانند آن – سرانجام موفق شوید تمام وسایل را درون ساک یا چمدانتان جا دهید. به علاوه، وسایلی را که به آنها بیشتر نیاز دارید، در دسترس بگذارید.

ما در هر محیطی که هستیم، در خانه، مدرسه، اداره، کارخانه، مزرعه و... می‌توانیم با فکر کردن و چاره‌اندیشی، کارها را مؤثرتر و مفیدتر انجام دهیم. به عبارت دیگر، می‌توانیم هدف‌های درست را انتخاب کنیم، از امکاناتی که داریم عاقلانه و صحیح بهره ببریم و از اسراف و اتلاف منابع پرهیزیم. به چند مثال در زندگی روزانه توجه کنید.

آقای اسدی:

ما برای خنک کردن خانه از کولر (خنک‌کن) آبی استفاده می‌کنیم. در شهر ما در هنگام تابستان به خصوص ظهرها هوا خیلی گرم می‌شود. من برای اینکه بازدهی کولر را افزایش بدهم، روی پشت بام یک سایبان برای آن درست کرده‌ام که از تابیدن آفتاب به بدنه جلوگیری می‌کند. قسمتی از کانال کولر را هم که از بیرون ساختمان به پنجره وصل می‌شود، با عایق پوشانده‌ام که هوای خنک داخل کانال، گرم نشود.

خانم صدیقی:

ما در یک کاشانه (آپارتمان) کوچک ۶۰ متری زندگی می‌کنیم اما من وسایل را طوری انتخاب کرده و چیده‌ام که افراد به راحتی از فضای خانه استفاده کنند. در فضاهای کوچک نباید از مبلمان بزرگ و وسایلی که جای زیادی می‌گیرند، استفاده کرد. در فضای راهرو، کمدی تا نزدیک سقف درست کرده‌ایم که خیلی چیزها در آن جا می‌گیرند. پرده‌ها را به رنگ روشن انتخاب کرده و کف را هم سرامیک سفید کرده‌ایم تا فضای خانه بزرگ‌تر به نظر بیاید و روشن‌تر باشد.

امیر مسعود :

من دانشجو هستم و اتاقی در شهر محل تحصیل اجاره کرده‌ام. صبح‌ها که می‌خواهم برای خودم صبحانه درست کنم، فقط $\frac{1}{3}$ کتری را آب می‌کنم و روی اجاق می‌گذارم. در نتیجه هم آب کمتری مصرف می‌شود، هم آب در زمان کمتری به جوش می‌آید و جای آماده می‌شود. همچنین، به ندرت برای پخت و پز از وسایل برقی استفاده می‌کنم.

آقای حسنی :

من کشاورز هستم. زمین‌های ما روی شیب قرار دارند. قبلاً ما برای آبیاری محصولاتمان آب را به سختی و با تانکر به بالای تپه می‌آوردیم و در منبع ذخیره می‌کردیم. اتلاف آب در زمین هم زیاد بود. پس با یکی دو نفر مهندس و کارشناس کشاورزی مشورت کردیم و به کمک آنها استفاده از روش آبیاری قطره‌ای را شروع کردیم. درضمن، آنها به ما یاد دادند که در اطراف مزرعه چه محصولی بکاریم که از رشد نوعی آفت که درختانمان را از بین می‌برد جلوگیری شود.

فرزانه :

نان برکت خداست. از بچگی به ما یاد داده‌اند که وقتی می‌بینیم تکه‌ای نان روی زمین افتاده است، آن را برداریم و در گوشه‌ای بگذاریم که کسی پا رویش نگذارد و به برکت خدا بی‌احترامی نکند. متأسفانه امروز دورریز نان در بعضی خانواده‌ها زیاد است. اما در خانه ما حتی یک تکه نان هم دور ریخته نمی‌شود. ما پس از خرید نان آن را قطعه قطعه می‌کنیم و در پارچه و سپس کیسه پلاستیکی می‌گذاریم و در یخ‌زن (فریزر) نگهداری می‌کنیم. در موقع مصرف هم به اندازه لازم نان از یخ‌زن (فریزر) بیرون می‌آوریم.

آقای احمدی :

من سعی می‌کنم تازمانی که ضرورت ندارد، از خودرو شخصی استفاده نکنم و با وسایل نقلیه عمومی رفت و آمد کنم. خودرو تک سرنشین فقط یک نفر را جابه‌جا می‌کند اما برای آن یک نفر هزینه بنزین و استهلاک (فرسودگی) زیادی صرف می‌شود. به علاوه، این کار آلودگی هوا و شدآمد (ترافیک) بیشتری به وجود می‌آورد. امیدوارم همه روزی بتوانیم از خودروهایی استفاده کنیم که کم‌مصرف باشند و هوا را هم آلوده نکنند.

فعالیت

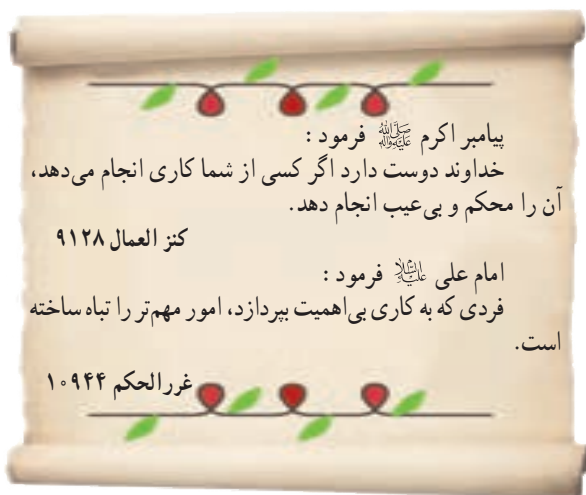
۱- گفت و گو و همفکری کنید
 الف) آیا شما یا اعضای خانواده‌تان با مثال‌های صفحه قبل یا موارد مشابه، روبه‌رو شده‌اید؟ موارد را بیان کنید تا هم کلاسی‌هایتان درباره آنها اظهارنظر کنند.
 ب) به‌طور گروهی، فکر کنید و روشی را پیشنهاد کنید که در یکی از کارها یا فعالیت‌های مدرسه، بازدهی را افزایش دهد و باعث استفاده صحیح از امکانات شود. برای مثال، با چه راهکاری می‌توان از تلف شدن وقت کلاس برای حضور و غیاب و دیدن تکالیف جلوگیری کرد؟
 پیشنهادهای خود را با ذکر دلیل بنویسید و از طریق معلم به دست مسئولان مدرسه برسانید.

بهره‌وری چیست؟

با دقت در مثال‌ها و فعالیت‌های بخش قبل پی بردید که «بهره‌وری» با صرفه‌جویی، انجام دادن کارها به‌صورت آگاهانه و عاقلانه، جلوگیری از اسراف و اتلاف منابع، استفاده صحیح از امکانات و نعمت‌های الهی، کاهش هزینه‌ها و مانند آن ارتباط دارد.

بهره‌وری یعنی از بین کارهای ممکن، کار درست را انتخاب کنیم و آن را با روش درست انجام دهیم.
 (اثر بخشی* و کارایی*)

فعالیت

۲- درباره این سخنان ارزشمند پیامبر اکرم ﷺ و امام علی علیه السلام فکر کنید و معنی و مفهوم هر یک را با ذکر یک مثال توضیح دهید.

فرهنگ بهره‌وری

بهره‌وری از زمان‌های دور در زندگی مردم جا داشته است و آنها همواره برای بهبود کارها و استفاده بهتر از امکانات، چاره‌اندیشی می‌کرده‌اند. ابداع و حفر قنات، ذخیره کردن آب در آب انبارها، خشک کردن و ذخیره محصولات کشاورزی و تعاون و همیاری در امور کشاورزی، نمونه‌هایی از تفکر بهره‌وری در زندگی مردم در روزگار گذشته است.
 در فصل نهم دریافتید که فرهنگ هنجارها، ارزش‌ها و باورهای یک جامعه را در برمی‌گیرد و نقش مهمی در امور آن جامعه دارد.

فرهنگ، نقش مهمی در افزایش بهره‌وری یک جامعه نیز دارد. اگر همه افراد بهره‌وری در فعالیت‌های مختلف را ارزش بدانند، جامعه از نظر مادی و معنوی پیشرفت می‌کند.

نکته درخور توجه این است که در عقاید دینی ما مسلمانان، بر نکات مهمی تأکید و سفارش شده است که بر بهره‌وری در امور و کارها تأکید دارند. متن روبه‌رو را مطالعه کنید. اگر به زندگی فردی و اجتماعی خود و همچنین محیط زندگی‌تان بیشتر دقت کنیم، در می‌یابیم که گاه ارزش‌ها و هنجارهایی در زندگی‌ما شکل گرفته‌اند که با این آموزه‌ها و آرمان‌های دینی مغایرت دارند. برای آنکه وضع موجود را به وضع مطلوب تبدیل کنیم، باید تغییراتی در شیوه زندگی خود به وجود بیاوریم.

بهره‌وری، یک نگرش نسبت به زندگی است. نگرشی که براساس آن، انسان می‌کوشد هوشمندانه کار کند، با به‌کارگیری روش‌های عاقلانه، بهتر به اهداف مادی و معنوی خود برسد و بهترین نتیجه را به دست آورد.

* بخورید و بیاشامید و اسراف نکنید.

سوره اعراف، آیه ۳۱

* و در امورشان با یکدیگر مشورت می‌کنند.

سوره شورا، آیه ۳۸

* هر کس میانه‌روی کند هرگز محتاج نشود.

حضرت علی (ع)، وسایل الشیعه ج ۱۲

* کسی که برای تأمین مخارج خانواده‌اش تلاش کند همانند کسی است که در راه خداوند جهاد می‌کند.

امام صادق (ع)، الکافی ج ۵

* شما را به تقوای الهی و نظم در امور سفارش می‌کنم.

حضرت علی (ع)، نهج البلاغه، نامه ۴۷

* ... فرصت‌ها مانند ابر می‌گذرند؛ پس فرصت‌های نیکو را غنیمت بشمرید و از آنها استفاده کنید.

حضرت علی (ع)، نهج البلاغه، حکمت ۲۰

فعالیت

۳- معنی آیات قرآن کریم و سخنان امامان معصوم (ع) را بخوانید. عوامل مؤثر در بهره‌وری را از آنها استخراج و فهرست کنید؛ مثلاً: الف) اهمیت دادن به کار و تلاش و ...

۴- گفت و گو کنید.

هریک از هنجارهای زیر در جامعه چگونه از بهره‌وری جلوگیری می‌کند و در تضاد با آن است؟ توضیح دهید.

- مهمانی‌ها، مجالس و جشن‌های مفصل و پرهزینه ● مدگرایی و چشم و هم‌چشمی در خرید لباس به جای تمیز و ساده‌پوشی
- نداشتن برنامه مناسب برای اوقات فراغت و تفریح ● ورزش نکردن و پرخوری.

۵- یک زوج جوان می‌خواهند جشن عروسی ساده‌ای با حداقل هزینه برپا کنند. اگر قرار باشد از شما کمک فکری بگیرند، چه طرح و پیشنهادی به آنها می‌دهید؟ همفکری کنید و طرح خود را روی کاغذ بنویسید.

۶- متن صفحه بعد را درباره یک کارآفرین بخوانید. الف) چه نکاتی در این متن برای شما قابل توجه است؟

ب) نظر شما درباره افرادی که می‌خواهند با کار نکردن یا کار کم به ثروت یا موفقیت‌های بزرگ دست یابند چیست؟

من در سال ۱۳۳۵ به دنیا آمدم. شانزده ساله بودم که پدرم را از دست دادم. پس از او مادرم که زنی بسیار فداکار بود، با وجود همه سختی‌ها بار زندگی من و برادر و خواهرم را به دوش کشید. پدرم مردی پرتلاش بود و به کار اهمیت زیادی می‌داد. یادم هست همیشه می‌گفت: انسان باید جوهر کار داشته باشد. من پس از فوت پدر، ایام تعطیل و تابستان‌ها را کار می‌کردم و به مادرم در تأمین مخارج زندگی کمک می‌کردم. مادرم دوست داشت درس بخوانم و من هم درسم را تا دانشگاه ادامه دادم اما دوره شبانه دانشگاه را انتخاب کردم تا بتوانم روزها کار کنم. ساعت ۵ بعداز ظهر که از کار فارغ می‌شدم، به کلاس می‌رفتم. همچنین سعی می‌کردم در هزینه‌های لباس، رفت و آمد و... صرفه‌جویی کنم.

پس از سال‌ها توزیع و فروش مواد غذایی تصمیم گرفتم یک کارگاه تولید مواد غذایی احداث کنم. پس‌انداز کمی داشتم. دوسال برای گرفتن جواز تأسیس کارخانه تلاش کردم؛ چون بعضی از شرایط آن را نداشتم دیگر ناامید شده بودم. روزی که از یکی از اداره‌های مربوط برمی‌گشتم، در اتوبوس با پیرمردی برخورد کردم و با هم صحبت کردیم. او به من گفت که برای رسیدن به هدف‌هایم باید پشتکار داشته باشم و برایم مثال‌هایی از آدم‌های پیگیر و با پشتکار زد. می‌گفت که بهتر است با یکی دو نفر آدم خلاق و خوش فکر مشورت کنم و حتی اگر به این کار علاقه‌مند بودند، با آنها شریک شوم. حرف‌هایش در من تأثیر کرد. نباید خسته می‌شدم. سرانجام با دوتن از دوستان خوش فکر شریک شدیم و جواز تأسیس یک کارگاه را گرفتیم. در سال‌های اول، فروش ما کم بود اما با همفکری یکدیگر ابتکاراتی برای تولید با کیفیت بهتر و عرضه * بیشتر و بهتر محصولاتمان به کار زدیم و کارمان رونق گرفت. پس از چند سال موفق شدیم کارخانه بزرگی احداث و تعداد زیادی از کسانی را که در پی کار بودند، استخدام کنیم. من چون رنج تنگدستی را کشیده بودم، همواره به کسانی که برای تأمین معاش خود در مجموعه ما کار می‌کردند احترام می‌گذاشتم و سعی می‌کردم شرایط خوبی برای آنها فراهم کنم. از طرح‌های نو و خلاقانه استقبال می‌کردم و سعی می‌کردم همیشه محصولاتی بهتر و با کیفیت‌تر ارائه کنم. واحد صنعتی ما سال گذشته به عنوان واحد نمونه کشور برگزیده شد و

بهره‌وری در زندگی فردی و خانوادگی

اکنون که مهم‌ترین عوامل مؤثر در بهره‌وری را شناختیم، می‌توانیم به چند راهکار مهم برای افزایش بهره‌وری در زندگی اشاره کنیم:

*** استفاده مناسب از وقت و زمان:** یکی از عوامل مهم در بهره‌وری، ارزش زمان است.

وقت و زمان ثروتی است که قابل ذخیره و پس‌انداز نیست.

اگر برنامه و اولویت‌بندی مناسب نداشته باشیم و از وقت، درست استفاده نکنیم، وقت تلف می‌شود و

زمان دیگر به عقب برنمی‌گردد.

*** نظم، ترتیب و انضباط در کارها:** وسایل و لوازمی که با آنها در محیط‌های مختلف سروکار داریم، باید مرتب و منظم

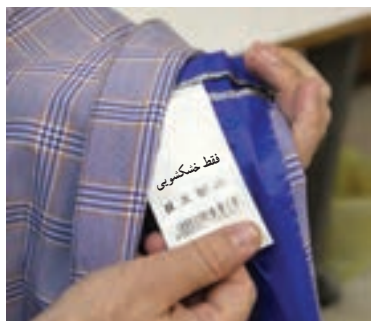
باشند. ساعت مقرر سرکار حاضر شدن و با برنامه‌ریزی به کارها رسیدگی کردن موجب افزایش بهره‌وری می‌شود.

* اصلاح عادت‌های غلط مصرفی : باید خوب فکر کنیم و ببینیم مصرف یا روش مصرف چه چیزهایی درست نیست و

موجب اتلاف هزینه و منابع می‌شود. صرفه‌جویی کم مصرف کردن نیست بلکه مصرف درست و به اندازه است. برای مثال، برخی خانواده‌ها در خرید مایحتاج زندگی یا برگزاری مهمانی‌ها و تهیه غذا اسراف یا زیاده‌روی می‌کنند و اغلب، بخشی از مواد غذایی را دور می‌ریزند. استفاده صحیح از منابع و انرژی و اتلاف نکردن آنها نیز باید مورد توجه قرار بگیرد. برای مثال، با توجه به مشکل جدی کمبود آب در کشورمان باید مصرف درست آب را تمرین کنیم.

* انجام دادن کارها از روی آگاهی : با کسب دانش و مهارت لازم برای هر

کار، بازدهی کار ما بیشتر می‌شود و کمتر اشتباه می‌کنیم. برای مثال، اگر روش تعمیر وسیله‌ای را ندانیم و به آن دست بزنیم، ممکن است آن را خراب‌تر کنیم یا اگر اطلاعات کافی درباره خرید یک وسیله نداشته باشیم، ممکن است پول زیادی را صرف تهیه آن کنیم. برخی از مواد و وسایل به دلیل ناآگاهی افراد از روش‌های درست نگهداری آنها از بین می‌روند. برای مثال، اگر شیوه صحیح شست‌وشوی یک لباس یا نگهداری مواد غذایی را ندانیم، زودتر از بین می‌روند یا غیرقابل استفاده می‌شوند.

* تنظیم جدول بودجه اقتصادی : تنظیم جدولی که در آن

درآمدها و هزینه‌ها (دخل و خرج) ماهانه افراد یا خانواده نوشته می‌شود و همکاری بین اعضای خانواده نیز از راهکارهای کمک به بهره‌وری است.

فعالیت

۷- دلیل بیاورید : الف) آیا سطح بهره‌وری دانش‌آموزی که کیف یا کمد لوازم تحریرش شلوغ و نامرتب است، پایین می‌رود؟ چرا؟

۸- منظور از تنظیم بودجه ماهانه خانواده چیست؟ تنظیم این بودجه چه فایده‌ای دارد؟ توضیح دهید.

۹- کار برگه شماره (۱۷) (چند پیشنهاد برای بهره‌وری) را انجام دهید.

۱۰- یکی از عادت‌های غلط بعضی از دانش‌آموزان مصرف نادرست و بی‌رویه کاغذ است. چند راهکار برای بهره‌وری در مصرف کاغذ پیشنهاد کنید و توافق کنید که آن راهکارها عملی شوند.

نیاز به فعالیت اقتصادی

هر جامعه‌ای برای ادامه زندگی و رفع نیازهای خود ناگزیر است از منابع طبیعی استفاده کند و وسایل مورد نیاز خود را تولید کند. به این کار «فعالیت اقتصادی» گفته می‌شود.

در سال هفتم با انواع فعالیت‌های اقتصادی آشنا شدید و آموختید که تولید ممکن است تولید کالا یا خدمت باشد. کشاورزان در مزرعه و باغ و کارگران در کارخانه و کارگاه، کالا تولید می‌کنند. پزشکان، معلمان، پلیس، کارمندان و ... خدمت ارائه می‌کنند. برخی افراد نیز خدمات و کالاهای تولید شده را توزیع و مبادله می‌کنند و به دست مصرف‌کنندگان می‌رسانند. پس در هر جامعه‌ای عده‌ای به فعالیت‌های تولیدی و توزیعی مشغول‌اند. از سوی دیگر همه افراد جامعه و حتی تولیدکنندگان و توزیع‌کنندگان به نوبه خود مصرف‌کننده‌اند. افراد در این فعالیت‌ها با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند. بدین ترتیب هیچ جامعه‌ای نمی‌تواند بدون فعالیت‌های اقتصادی به حیات خود ادامه دهد و در همه جوامع، چرخه تولید، توزیع و مصرف وجود دارد و همواره بین افراد روابط اقتصادی برقرار می‌شود.

بهره‌وری در تولید، توزیع و مصرف

برای افزایش بهره‌وری در فعالیت‌های اقتصادی، باید بهره‌وری را در تولید و توزیع افزایش دهیم و الگوی مصرف را نیز عقلانی کنیم. در درس قبل با نمونه‌هایی از مصرف بهینه یا بهره‌وری در مصرف آشنا شدید. اکنون به شکل توجه کنید و بگویید چگونه می‌توان بهره‌وری در تولید یا توزیع یک کالا را افزایش داد.

نهاده* (داده‌ها)

ستانده* (استاندارد)

در اقتصاد، بهره‌وری را «نسبت ستانده‌ها به داده‌ها» تعریف کرده‌اند. اگر بخواهیم تولید کالا یا خدمت (ستانده‌ها) را افزایش دهیم یا کیفیت آنها را بهتر کنیم، باید در نهادها یا فرایندها تغییرات مطلوبی به وجود بیاوریم.

برای مثال اگر در کارگاهی روزی ۱۰ جفت کفش تولید شود و صاحب کارگاه با اجاره کردن یک ساختمان به قیمت ارزان‌تر و آموزش دادن و تشویق نیروی کار یا ابداع یک روش جدید یا اختراع یک وسیله، میزان تولید را به ۱۳ جفت کفش در روز افزایش دهد، در اینجا می‌گوییم بهره‌وری اتفاق افتاده است. البته علاوه بر افزایش میزان تولید کالاها و خدمات، افزایش کیفیت آنها نیز مورد توجه قرار می‌گیرد.

... یک مثال خوب درباره بهره‌وری در توزیع خدمات، مراکز صدور گذرنامه (پاسپورت) در شهرهاست. در یکی دو دهه قبل، در شهر بزرگی چون تهران همه متقاضیان گذرنامه باید به اداره گذرنامه یعنی ساختمانی که واقع در یک خیابان بود، مراجعه می‌کردند. زمان صدور گذرنامه خیلی طولانی بود. در خیابان جلو این اداره، صف‌های طولانی تشکیل می‌شد و تحویل و گرفتن مدارک هم برای مراجعه‌کنندگان و هم کارکنان اداره، دشوار و زمان‌بر بود. ... بعدها دفاتر پلیس + ۱۰ در مناطق مختلف شهر ایجاد شد. اکنون ساکنان هر منطقه شهر برای گرفتن گذرنامه به نزدیک‌ترین دفتر پلیس + ۱۰ در محله خود مراجعه می‌کنند و در کوتاه‌ترین زمان و با صرف وقت و انرژی کمتر، گذرنامه‌شان را دریافت می‌نمایند.

- ۱- به چند گروه تقسیم شوید. محصولی مانند نان را در نظر بگیرید. هر گروه یکی از مراحل را انتخاب کند: مرحله اول - تولید (کشت گندم، برداشت گندم، تولید آرد، پختن نان) مرحله دوم - توزیع یا فروش نان و مرحله سوم - مصرف نان. هر گروه بگوید که چه راه‌هایی برای بالا بردن بهره‌وری در آن مرحله وجود دارد.
- ۲- به نظر شما، اگر میزان هزینه‌های تولید (نهادها) را افزایش دهیم و به همان اندازه میزان تولید افزایش یابد، باز هم می‌توانیم ادعا کنیم بهره‌وری اتفاق افتاده است؟
- ۳- آیا در محل زندگی شما مراکز خریدی وجود دارند که بتوان گفت موجب عرضه بهتر کالا یا خدمات شده‌اند و بهره‌وری در توزیع را بالا برده‌اند؟ درباره آنها توضیح دهید.

بهره‌وری سبز

در سال هفتم خواندید که از دیدگاه اسلام، طبیعت و منابع طبیعی، آیات و نشانه‌های حکمت خداوند و نعمت‌های الهی هستند. و انسان حق استفاده بی‌رویه از طبیعت و لطمه زدن به آن را ندارد. همچنین بی‌بردید که از منظر اسلام، اقتصاد و تولید وسیله‌اند نه هدف. یعنی تولید وسیله‌ای است که انسان از طریق آن نیازهای ضروری خود را رفع می‌کند و به مسائل مهم‌تر می‌پردازد.

در دنیای امروز، تولید با هدف کسب سود بیشتر انجام می‌گیرد و سودجویان بدون توجه به تخریب و نابودی طبیعت همچنان به تولید بیشتر ادامه می‌دهند.

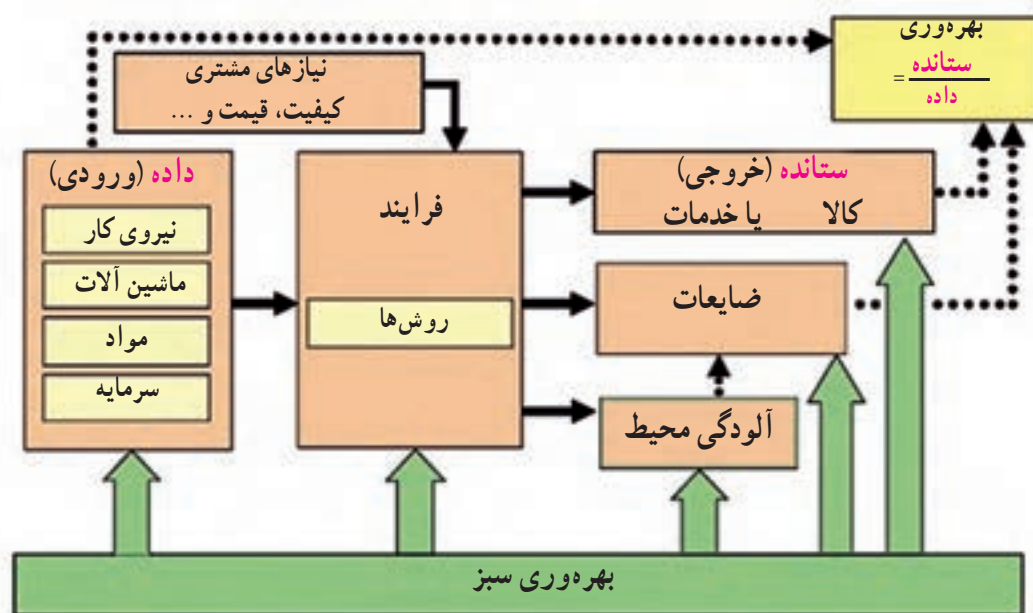
پس از انقلاب صنعتی و به‌ویژه در ۱۵۰ سال اخیر، کشورهای صنعتی و قدرتمند به بهره‌برداری بی‌رویه از منابع طبیعی و طبیعت دست زده‌اند تا بتوانند کالاهای بیشتری تولید کنند. کشورهای قدرتمند صنعتی امروز سعی می‌کنند از طبیعت و منابع طبیعی خود محافظت کنند اما با تبلیغات و تحت تأثیر قرار دادن مردم دیگر کشورها، مصرف‌گرایی را که موجب تخریب محیط زیست می‌شود، تشویق می‌کنند. اما افزایش تولید به هر روش و هر قیمتی مجاز نیست. افزایش تولید و فعالیت‌های اقتصادی اگر به محیط زیست لطمه

بزند، با اصول بهره‌وری سازگار نیست؛ زیرا نابودی و تخریب طبیعت، خود هزینه‌های مجدد و مشکلات جبران ناپذیری برای ما به وجود می‌آورد.

برای مثال، در دو دهه اخیر در نواحی داخلی کشور ما به‌طور بی‌رویه چاه‌های عمیقی حفر شد. آب این چاه‌ها و سفره‌های آب زیرزمینی برای افزایش تولید محصولاتی چون پسته به مصرف رسید اما حفر بی‌رویه چاه‌ها مشکلات زیادی چون کم‌آبی شدید در منطقه، خشک شدن مزارع و تخلیه روستاها و یا افزایش احتمال بروز زمین‌لرزه را به دنبال دارد که جبران آنها بسیار دشوار است. مثال دیگر در این مورد، استفاده بی‌رویه از کودهای شیمیایی و سموم کشاورزی است. مصرف این مواد اگرچه میزان تولید سبزیجات و میوه‌ها را

بالا می‌برد اما به دلیل انتقال سموم به آب و خاک و بدن انسان، موجب شیوع بیماری‌های خطرناک می‌شود و پس از آن باید هزینه‌های زیادی برای درمان مردم صرف شود.

بدین ترتیب امروزه با توجه به اهمیت حفظ محیط زیست، به جای واژه بهره‌وری از «بهره‌وری سبز» استفاده می‌شود. منظور از بهره‌وری سبز این است که از ابزارها، روش‌ها و فناوری‌های مختلف در همه مراحل تولید، توزیع و مصرف به گونه‌ای استفاده کنیم که تأثیرات مضر و منفی فعالیت‌ها بر محیط زیست به کمترین حد ممکن برسد.

اصول بهره‌وری سبز باید در همه مراحل رعایت شود.

بهره‌وری در کشور ما

به بریده اخبار روزنامه‌ها توجه کنید.

متأسفانه کشور ما در مقایسه با برخی کشورها از نظر بهره‌وری وضعیت چندان مطلوبی ندارد. بنابراین، همه موظفیم با برنامه‌ریزی صحیح، نگرش بهره‌وری را در همه فعالیت‌های بخش‌های مختلف اقتصادی (کشاورزی، صنعت و خدمات) ترویج کنیم و به کار بگیریم.

اقتصاد مقاومتی

پس از انقلاب اسلامی، کشورهای سلطه‌گر و قدرت‌های بزرگ اقتصادی که با وقوع انقلاب، منافع خود را در خطر می‌دیدند مشکلاتی مانند جنگ تحمیلی، تحریم اقتصادی* و... را بر سر راه ما قرار دادند تا از پیشرفت کشورمان جلوگیری کنند. این مخالفت‌ها تا امروز نیز ادامه دارد و آنها سعی می‌کنند ایران را از نظر اقتصادی شکست بدهند. به همین دلیل، جمهوری اسلامی ایران بنا به توصیه‌ها و رهنمودهای رهبر معظم انقلاب، حضرت آیت الله خامنه‌ای، سیاست اقتصاد مقاومتی را طراحی و در پیش گرفته است.

اقتصاد مقاومتی یعنی در شرایط سخت بتوانیم کمترین اتلاف هزینه را داشته باشیم، روی پای خود بایستیم، از تولید ملی حمایت کنیم، از اسراف بپرهیزیم و از منابع و امکانات حداکثر استفاده را بکنیم.

به عبارت دیگر، می‌توانیم بگوییم محور اصلی اقتصاد مقاومتی، «بهره‌وری» است.

در کشور ما سازمان ملی بهره‌وری ایران در زمینه وضعیت بهره‌وری و چگونگی راه‌های افزایش آن در بخش‌های مختلف اقتصادی کشور مطالعه، سیاست‌گذاری و نظارت می‌کند.

فعالیت

- ۴- مسعود و پسر عموش با هم به مسافرت رفته و در مهمانسرای اقامت داشتند. یک روز برای گردش در شهر از مهمانسرا بیرون رفتند. هنوز چند قدمی بیشتر از آنجا دور نشده بودند که مسعود گفت: «فراموش کردم لامپ‌ها و کولر (خنک‌کن) اتاق را خاموش کنم. باید برگردم و این کار را انجام دهم»، ولی پسر عموش گفت: «لازم نیست. ما برای اقامتمان و چیزهایی که مصرف می‌کنیم به صاحب مهمانسرا پول می‌دهیم!» شما کدام نظر را درست می‌دانید؟ چرا؟
- ۵- کاربرگه شماره (۱۸) را با همفکری یکدیگر در کلاس انجام دهید.
- ۶- همفکری کنید و بگویید شما دانش‌آموزان از چه راه‌هایی می‌توانید به تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی در کشور کمک کنید. دست‌کم سه راه پیشنهاد کنید.

استاندارد و بهره‌وری

یکی از راه‌های مهم افزایش بهره‌وری، بالا بردن کیفیت محصولات و استفاده درست از منابع است که با به‌کارگیری استانداردها تحقق می‌یابد. برای آنکه بهره‌وری افزایش یابد، باید نهاده‌ها، فرایندها و بالاخره ستانده‌ها (کالاها و خدمات) استاندارد باشند.

برای مثال، در تولید بیسکویت، آب و آرد و سایر مواد افزودنی با هم مخلوط می‌شوند و از خمیر به‌دست آمده بیسکویت تهیه می‌شود. حال اگر آب و آرد و سایر مواد افزودنی (داده یا ورودی) مطابق استاندارد باشد و پختن آن (فرایند) نیز براساس استاندارد صورت بگیرد، در نهایت بیسکویت تولید شده (ستانده) نیز استاندارد بوده و مصرف‌کننده بیسکویت سالمی را مصرف می‌کند.

حال اتومبیلی را در نظر بگیرد که قطعات آن براساس استاندارد، ساخته نشده باشد. این اتومبیل می‌تواند سبب آلودگی هوا شود و یا در اثر درست کار نکردن قطعات آن، موجب تصادف شده و به سرنشینان آن صدمه وارد کند. روشن است که آلودگی هوا و تصادف، هزینه‌ها و مشکلات زیادی را به جامعه تحمیل می‌کند. به‌علاوه منابع، انرژی و سرمایه‌هایی که برای تولید آن اتومبیل با قطعات غیراستاندارد، صرف شده، به هدر می‌رود.

مثال دیگر در این زمینه، کودهای شیمیایی و آفت‌کش‌ها است که اگر به‌طور غیراستاندارد تولید شده باشند و یا روش استفاده از آنها در مزارع براساس استاندارد نباشد، موجب آلودگی آب و خاک و محصولات کشاورزی می‌شوند و انسان‌ها و جانوران را بیمار می‌کنند و باید هزینه‌های زیادی برای درمان بیماری‌ها و جبران خسارت، صرف شود.

اهمیت استانداردها برای افزایش بهره‌وری آن‌قدر زیاد است که در بند ۲۴ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی این جمله آمده است: «افزایش پوشش استاندارد برای کلیه محصولات تولید داخلی و ترویج آن».

در کشور ما وظیفه تهیه استانداردهای کالاها و خدمات و فرایندهای تولید، برعهده سازمان ملی استاندارد ایران است.

کارایی : درست انجام دادن کار، به حداکثر رساندن نسبت ستانده‌ها به نهاده‌ها

اثر بخشی : کار درست را انتخاب کردن و انجام دادن، استفاده از خلاقیت و نوآوری برای رسیدن به وضعیت بهتر

نهاده : عواملی که در تولید یک کالا یا خدمت به کار می‌روند (ورودی).

ستانده : کالا یا خدمتی که تولید می‌شود؛ محصول (خروجی).

تحریم اقتصادی : اقدامی است که یک یا چند قدرت بین‌المللی با هدف مجازات یک یا چند کشور دیگر انجام می‌دهند و آن کشور را از مبادلات اقتصادی و روابط تجاری با دیگر کشورهای جهان محروم می‌کنند تا به پذیرش هنجارها و خواسته‌های کشورهای سلطه‌جو مجبور شود.

عرضه : عبارت است از مقدار کالا و یا خدمتی که برای فروش با قیمتی معین در دسترس خریدار قرار می‌گیرد.

به کار بندیم

جایزه بهره‌وری روز اول خرداد روز بهره‌وری و مصرف بهینه نام‌گذاری شده است.

به کمک معلم، یک جایزه بهره‌وری برای شرکت در مسابقه تعیین کنید :
مدت یک هفته در زندگی روزانه خود و خانواده و یا محیط پیرامونتان دقت کنید و مواردی را که موجب پایین آمدن بهره‌وری یا اتلاف هزینه و منابع، زمان و... می‌شود، یادداشت کنید. سپس هر یک از شما یک نظر یا طرح پیشنهادی را که موجب بازدهی بیشتر یک کار و بهره‌وری در محیط زندگی (خانه، مدرسه، محله و...) شما می‌شود، بنویسید و در مسابقه شرکت کنید.
قبل از انتخاب برنده‌های مسابقه، طرح‌ها و پیشنهادهای دانش‌آموزان را در مدرسه به نمایش بگذارید.